

**Михайло НОСА
Богдана НОСА**

**ЛІТЕРАТУРНА ТЯЧІВЩИНА
В ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКОМУ
КОНТЕКСТІ**

Видавництво “Гражда”
Ужгород, 2010

ББК 74.268. 3УКР
Н 17

Носа Михайло, Носа Богдана

Літературна Тячівщина в загальноукраїнському контексті: Методичний посібник. – Ужгород, 2010. – 80 с.

Це навчально-методичне видання є спробою розглянути письменство одного району (Тячівського) в його неодмінних зв'язках з літературним процесом Закарпаття і України в цілому. Тут подано літературні портрети О. Маркуша, Ю. Станинця, О. Сливки, А. Патруса-Карпатського, І. Чендея, П. Мідянки, тобто членів Спілки письменників України, що народилися в районі або тривалий час тут проживали і творили.

Автори, у відповідності до програми, прагнули окреслити стартові знання, висловити власні судження, показати органічну єдність малої батьківщини з загальноукраїнськими теренами, а наводячи запитання, завдання та бібліографію – спонукати всіх бажаючих до глибшого пізнання рідної культури.

Розраховане на вчителів-словесників, учнів, студентів, усіх хто цікавиться літературним краєзнавством.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Ходанич Л. П. – кандидат педагогічних наук, доцент

Гнаткович Т. Д. – методист ЗПППО, зав. методкабінетом суспільно-гуманітарних наук

*Методична розробка затверджена
науково-методичною радою ЗПППО
Протокол № 1 від 1 березня 2010 р.*

Видано власним коштом авторів за участю меценатів:
**Вурсти Сергія Михайловича, Демянчука Василя Юрійовича
та Продана Василя Івановича**

© Носа Михайло, Носа Богдана, 2010

© Корнелія Коляджин, дизайн, 2010

© Видавництво “Тражда”, 2010

ЗМІСТ

Батьківщина. <i>Михайло Носа</i>	4
Вступне слово	5
Літературна Тячівщина в загальноукраїнському контексті	7
Олександр Маркуш	23
Юрій Статинець	30
Олександр Сливка	35
Андрій Патрус-Карпатський	40
Іван Чендей	46
Петро Мідянка	55
Література	61
Додатки	65
Високе небо над Верховиною	65
Чому закарпатці не є повноправним народом	69
Про авторів	78

БАТЬКІВЩИНА

*Батьківщина починається з обійстя,
Батьківщина починається з вутцюжнини,
Рідна хата – не чиєсь охвістя,
Спадок предків б'є ударами потужними.
Спадок предків – це ж не просто поле,
Промережане колись ногами босими,
Рідна хата у родиннім колі,
Де милуєшся щодня дрібними росами.
Це світлини на стіні за образами,
Гаківниці для колиски на селемині,
Це на серці світлий образ мами,
Що підносить над людцями темними.
Це бентежний і тремтливий, ніжний спомин
Про валки, з якими батько ніби бавився,
І про те, як зігрівав ледь зримий комин,
Коли з нього дим солодкий кучерявився.
Спадок предків – це довірливі розмови,
Що заповнювали вечори в пилиповець,
Як пропало нагле молоко в корови,
Що на неї босорканя тільки глипнула.
Повітрулі в тих розмовах оживали,
Відкладалося на потім сікіличення,
Вовкуни на місяць страшно завивали,
Нишкли битяри, хоч їм це і не личило.
Спадок предків – рідна мова і повір'я,
Казочки, перекази, бувальщини,
Необхідні, мовби «Отче наш» і «Вірую»,
Близькі – близькі, хоч торкайся пальцями.
Батьківщина починається з колиски,
З перших кроків на обійсті, із вутцюжнини.
А без них у грудях здавлює і тисне,
А без них, як і без хліба, геть сутужно.*

ВСТУПНЕ СЛОВО

Програма з української літератури (5-12 класи) для загальноосвітніх навчальних закладів, укладена на основі Державного стандарту базової і повної середньої освіти, розглядає українську літературу, як потужний носій ідентичності нації, її генетичного коду, що “має стати важливим чинником витворення національної ідеології, без якої неможливо збудувати державу – Україну і виховати свідомість українця” (с. 3).

З огляду на важливість історичних та культурних традицій, розширення культурно-пізнавальних інтересів учня, Програма передбачає також вивчення літератури рідного краю. Для цього відводиться не менше, як 2 години кожного навчального року від 5 до 12 класу, загалом 16 годин (попередня програма для 5-11 класів – 13 годин). Окрім того, в розділі основної школи передбачено резервний час, що може використовуватись в тому числі і на уроки позакласного читання, різних видів творчих робіт та диспути, семінари тощо – “на вибір учителя”. Тобто, Програма дозволяє вчителю перерозподіляти і змінювати розподіл годин на вивчення окремих розділів і тем, а отже – реально збільшувати кількість уроків для вивчення літератури рідного краю.

В останній ланці основної школи – 9 класі та старшій школі (10-12 класи, а значить і в ПТУ та на перших курсах технікумів чи коледжів) до вивчення української літератури застосовується історико-хронологічний підхід. А тому важливо розглядати окремі художні твори чи творчість письменника в конкретних історичних умовах, у зв'язках і порівнянні з іншими подібними процесами. Очевидно, і твори митців рідного краю необхідно розглядати в загальноукраїнському контексті. У старших класах при історико-хронологічному вивченні літератури є сенс або згадувати місцевий матеріал при вивченні оглядових тем (літературних процесів окремих періодів), або взагалі виділити годину-дві на вивчення літпроцесу рідного краю в контексті загальноукраїнських та європейських процесів.

Вчителі-словесники, учні, студенти при вивченні літератури рідного краю неодмінно стикаються як з проблемою відсутності книжок митців-земляків, так і з розпорошеністю літературно-критичного та додаткового матеріалу по різних збірниках, журналах, газетах тощо. Не завжди доступними є бібліографічні покажчики.

Це навчально-методичне видання є спробою розглянути письменство одного району (Тячівського) в його неодмінних зв'язках з літературним процесом Закарпаття і України в цілому.

В першому розділі подається огляд української літератури Тячівщини від найдавніших часів до сьогодення, в наступних – літературні портрети О. Маркуша, Ю. Станинця, О. Сливки, А. Патруса-Карпатського, І. Чендея, П. Мідянки, тобто, членів спілки письменників України, що народилися в районі або тривалий час тут проживали і творили.

Матеріали, вміщені в рубриці “Додатки”, допоможуть тим, хто прагне краще пізнати свій рідний край.

Автори, у відповідності до програми, прагнули окреслити стартові знання, висловити власні судження, показати органічну єдність малої батьківщини з загальноукраїнськими теренами, а наводячи запитання, завдання і бібліографію – спонукати всіх бажаючих до глибокого пізнання рідної культури. А все разом і повинно призвести до виконання державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів – “знати про письменників-земляків та їхні твори..., виховання шанобливого ставлення до митців свого краю”, а також до ідентифікації себе українцями – патріотами й націоналістами, що свідомі своїх обов’язків у розбудові Української держави.

ЛІТЕРАТУРНА ТЯЧІВЩИНА В ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

1. Загальні відомості

Тячівський район – адміністративно-територіальна одиниця у складі Закарпатської області, яка є складовою частиною держави Україна. Район розташований у східній частині Закарпаття на південних схилах Східних Карпат, межує з Рахівським, Хустським та Міжгірським районами, Івано-Франківською областю, на півдні межі району співпадають з державним кордоном України з Румунією.

Населення – 172400 чол. (станом на 5.12.2001 р.), з них жінок – 87,5 тис., чоловіків – 84,9 тис. За національним складом – українців – 143 тис., що становить майже 83%, румуни – 21,3 тис – 12,35%, угорці – 5 тис. – 2,9%, росіяни – 1,8 тис. – 1,04%, русини – 106 чол. – 0,06%, на представників ще 45 національностей припадає трохи більше, ніж півпроцента від усіх мешканців.

Площа – 1800 км².

За кількістю населення – це найбільший сільський район в Україні, за територією – другий після Рахівщини в області. Усього населених пунктів – понад 60, вони входять до складу Тячівської міської, п'яти селищних та 31-ї сільської ради. В давніші часи територія району була малозаселена, заснування теперішніх сіл і містечок припадає на 13-14 ст., а в гірській частині ще пізніше.

З XIV ст. аж до першої світової війни територія Тячівщини входила до складу Марамороської жупи, пізніше – комітату, що перебували під протекторатом королівської Угорщини, а згодом Австро-Угорської монархії.

21 січня 1919 р. в Хусті Всекарпатський з'їзд народних представників прийняв резолюцію про возз'єднання з Україною. Наступного дня, як відомо, в Києві проголошено Акт Злуки українських земель. Не судилось цим планам тоді збутися.

Навесні 1919 року, за радянської влади в Угорщині, в Тячеві і Тересві були утворені виконкоми районних рад. Тоді ж територію окупувала боярська Румунія. Після Сен-Жерменського договору (10 вересня 1919 р.) Тячівщина, як і все Підкарпаття, увійшла до складу Чехословаччини, яка взяла на себе зобов'язання надати краю широку автономію. Реально місцева влада належала нотарським та окружним управам, а урядниками були переважно чехи та словаки.

В лютому 1939 року у краї відбулися вибори парламенту – Сойму. Українські патріоти спромоглися утворити Українське національне об'єднання (УНО), за яке проголосувало понад 92% виборців, і 15.03.1939р. у Хусті цей парламент проголосив утворення держави – Карпатська Україна та прийняв конституцію, де затверджувалися державні символи: українська

мова як державна, синьо-жовтий прапор, гімн “Ще не вмерла Україна”, герб у синьо-золотих кольорах та із зображенням ведмедя і тризуба.

Депутатами Союму Карпатської України були В. Шобей з Вільхівців та греко-католицький священник з Вонігова, письменник Ю. Станинець.

Невдовзі територія Закарпаття була окупована фашистською Угорщиною. В жовтні 1944 року край звільнено від загарбників, а 26 листопада т.р. в Мукачеві 1-й з'їзд народних комітетів прийняв ухвалу про возз'єднання Закарпаття з Україною. Делегатами з'їзду були І. М. Чендей – уродженець Дубового та Василь Маркуш із Бедевлі (відомий як В. Марко, а з 1945 р. – як Василь Маркусь), на той час – літератори-початківці.

29.06.1945 р. Закарпатська Україна згідно з договором між СРСР і Чехословаччиною була включена до складу УРСР, а відповідний указ про реформування краю в Закарпатську область вийшов 22 січня 1946р. Тоді ж округи перетворювались в райони. Саме так і виник Тячівський район.

Більша частина району є гірською, лісною й малозаселеною. Ці терени є покрайньою територією, яку займають бойки – одна з трьох етнічних груп Карпатського регіону поруч з гуцулами та лемками.

2. Періодизація літературного процесу та умови розвитку освіти і літератури Тячівщини до 20-го століття

Отже, з одного боку – чудові гірські краєвиди, ліси, полонини, віддаленість від панів і панщини, відносна свобода і вільнолюбство (поселенці на нових місцях на певний час звільнялись від податей), а з другого – постійна боротьба за виживання, відчутна периферійність і культурна еkleктика вихідців із різних сіл. Тут якраз маємо ситуацію, коли кількість не перейшла в якість, тобто, найбільші території Марамороша, величезний людський потенціал Тячівщини внаслідок історичних, соціально-економічних та географічних умов, бідності та віддаленості від адміністративно-культурних центрів залишалися протягом віків відсталими.

Якщо Закарпаття в цілому внаслідок таких же несприятливих умов відставало від загальноукраїнських літературно-мистецьких процесів на ціле століття, то Тячівщина – ще на кілька десятиліть. Вона спромоглася висунути на всеукраїнські обшири яскравих представників у поезії та прозі аж у другій половині минулого століття (А. Патрус-Карпатський, І. Чендей, П. Мідянка). У 20-40-х роках ХХ ст. нова українська література на Тячівщині була представлена іменами приїжджих письменників (О. Маркуш, Ю. Станинець, О. Сливка).

І не тому, ще раз підкреслимо, що завадою була інтелектуальна відсталість. Ще в 1919 році видатний український історик Д. Дорошенко у праці “Угорська Україна” стверджував, що “верховинці, в порівнянні з мадярами, відзначаються бистрішим розумом.... Верховинець взагалі добродушний, услужливий, роботящий, дуже прив'язаний до своїх гір”.¹

Тобто, йдеться саме про історичні, соціальні, економічні, природничо-кліматичні фактори, що спричинили деяку обмеженість літературно-мистецьких процесів. Зате тут найкраще і найдовше збереглися пласти народної культури, мови, духовності. Та й усупереч усім обставинам літературне й культурно-освітнє життя на тячівських теренах проявлялося досить активно. Про це свідчать численні дослідження фольклористів, істориків, мовознавців та літературознавців минулого і сучасного (І. Франко, В. Вознюк, І. Панькевич, В. Бирчак, П. Лінтур, В. Поп, М. Мущинка, В. Микитась, І. Хланта, О. Довганич, В. Пагира, В. Рекіта тощо).

Літературний процес на Тячівщині триває практично стільки, скільки існують тут поселення, тобто від XIV століття. Ясна річ, що впродовж семи сторіч культурне життя переживало різні періоди. Зокрема, доктор Володимир Бирчак у праці “Літературні стремління Підкарпатської Русі”, що видавалася в Ужгороді в 1921 і 1937 р. р. і була посібником для різних навчальних закладів того часу, ділить історію української літератури, а відтак і письменство нашого краю на три доби: 1-а – до кінця XVI ст., 2-а – до 1919 р., 3-я – чехословацький період.²

Відомий літературознавець, професор, лауреат Національної премії ім. Т. Г. Шевченка у літературно-критичних студіях “Загальноукраїнський контекст літератури Закарпаття” виділяє давню літературу включно з першими пам'ятками XVI-XVIII ст., період XVII – XVIII ст., що позначений пам'ятками староукраїнською мовою з домішками народної, період становлення нової літератури, що затягнувся до початку XX ст., і власне українська література Закарпаття минулого сторіччя.

Накладаючи періодизацію літературного процесу Закарпаття, що їх дотримувались відомі вчені, на своєрідність історичного й культурного розвитку Тячівщини, можемо виділити такі періоди письменства нашого району: 1-й період XIV – XVII ст., 2-й період – від середини XVII – до початку XX ст., 3-й період – період нової української літератури, що в свою чергу поділяється на: а) дорадянський (1919-1945р.р.), б) підрадянський (1945-1991р.р.), в) період державної незалежності (від 1991р. до наших днів).

3. Загальний огляд письменства Тячівщини

Найдавніший період характеризується відчутним впливом Великої України та зв'язками з церквами і монастирями. До нас потрапляли здебільшого рукописні книги з Києва і Галичини. Духовно-культурним центром на Мараморощі стає Грушівський монастир, який в 1390 році отримав ставропігійське право, що означало пряме підпорядкування Константинопольському Патріарху.

О. Мишанич, відкидаючи “міфи про Грушівську друкарню” разом з тим стверджував: “Уже найдавніші, відомі нині пам'ятки закарпатського

письменства пов'язані з розвитком літератури в Галичині й в Україні. Перше, що зауважуємо при розгляді цих пам'яток, це те, що першовзорами для них служили старі українські рукописи. Досліджуючи одну з найдавніших книг, писаних на Закарпатті в кінці XIV ст. – Ужгородський Півустав, – О. Колесса на підставі глибокого палеографічного і мовного аналізу побачив у ній не тільки виразні київські культурні впливи і київські традиції, а й дійшов висновку, що цей пергаментовий рукопис міг бути виготовлений у марамороському Грушівському монастирі з якогось київського оригіналу”.³

У різних джерелах знаходимо відомості про школу при цьому монастиреві та першу східнослов'янську друкарню (наприклад, у книзі О. Ороса “Грушівський монастир і початки кириличного слов'янського друкування”), а також про школу в Тячеві (1548р.), Теремлянський пролог (друга пол. XVIст.), Углянське, Нягівське, Вульховецьке учительні Євангелія (XVIIст.), углянський збірник “Ключ”, Служебник со молитовником, записаний Мафеем Мигалевичем у Колодному.

Однак оригінальних літературних творів на Тячівщині в ті часи ще не було. Олекса Мишанич стверджує: “Прозові твори у давній літературі Закарпаття, за винятком творів М. Андрелли, в значній частині не були оригінальними витворами місцевих письменників. Вони є лише обробками, новими списками вже готових сюжетів, відомих в українській літературі раніше. Щодо літератури віршованої... – тут доводиться говорити про творче взаємозбагачення, про вплив української літератури на віршову практику закарпатських авторів.”⁴

Михайло Андрелла (1637– 1710) – закарпатський полеміст, творчість якого позначена суперечностями власної долі (навернувся з унії до православ'я) і впливами Сходу і Заходу, має тільки дотичне відношення до Тячівщини – в 1669 р жив і, очевидно, священникував у Бедевлі, де залишив автограф у одній із книг.

Другий період (середина XVII – початок XX ст.) позначений утвердженням результатів Ужгородської Унії (1646). Хоча є відомості, що на Марамороші ще деякий час діяли схизматичні єпископи Іосиф Стойка і Доситей Теодорович, підтримувані семигородськими князями. І тільки в 1720 році Мукачівському єпископу Бизанцію удалося утвердити унію в нашому краї.

Загалом же греко-католицизм відіграв позитивну роль, позаяк це був своєрідний компроміс між Сходом і Заходом, “щитом перед угорською експансією, ефективним засобом проти повного винародовлення краю”.⁵ Адже була реальна загроза поширення у нас латинського обряду, лютеранства і кальвінізму, що могло знівелювати і “руську віру”, і “руську народність”.

Церква сприяла розвитку освіти і літератури. Якщо в попередні часи на священників висувались часом неосвічені селяни, то в другій половині XVII–XVIII ст. при храмах створювались бібліотеки і школи, рукописні і

друковані Євангелія, прологи (проповіді), різні збірки духовно-світського характеру, підручники для шкіл і духовенства. Причому, як стверджує В. Бирчак, “церков допустила народню мову в святе письмо, проповідь і молитви”.⁶

На Тячівщині осередками культури залишались монастирі в Углі та Грушеві, де, як стверджує О. Орос, “в 1693 р. було надруковано “Антиміс” і “Пентекостаріон” та “Букварь” для дітей”.⁷

В 1774 р. у Відні стараннями Марії Терезії при церкві святої Варвари відкрито цісарську греко-католицьку семінарію. В середині XVIII ст. в Закарпатті діяли 840 церков, у кожній з яких було від 3 до 20 книг, надрукованих кирилицею. Монастирські бібліотеки були ще чисельнішими (в Углі – 64). Також у тих часах діяли близько двісті шкіл, в т. ч. в Сигеті і Бедевлі.

Наразі невідомо достеменно, скільки вихідців із Тячівщини навчалось у різних навчальних закладах. Однак на початку XX ст. неграмотність серед українців краю становила 85,5 %, румунів – 79,6%, тоді як серед словаків – 49,9%, а серед угорців – тільки 39%.

Цим пояснюється зокрема і використання в літературних переробках народної мови, адже, як висловився І. Франко, “не було для кого писати повченому, по церковному”.⁸

Тобто, можна стверджувати достеменно: основна маса народу на Тячівщині була неграмотною. І від тодішнього духовенства, а не тільки від народної культури, мови, фольклору, обрядовості, багато в чому залежало, ким себе усвідомлювали наші предки. Сама назва “русини”, що збереглася аж до двадцятого століття, а в політичних маніпуляціях і до сьогодні, підтверджує, що з національною самоідентифікацією у наших земляків було все гаразд. Проблеми з цього приводу з’явилися пізніше, у XIX ст., коли виник мадярський шовінізм по відношенню до українського населення. Загалом початок того століття обіцяв для закарпатців багато хорошого. Наші земляки почали здобувати освіту і досягати в цьому значних успіхів. Ціла плеяда вихідців із нашого краю проявили себе поза межами Закарпаття (див: книги В. Пагірі “Я світ узрів під бескидом...”, В. Микитася “Через гори і кордони”, “З ночі пробивалися” та ін.).

“Руську інтелігенцію на Закарпатті у XIX – першій половині XX ст. складала переважно греко-католицьке духовенство, учительство і незначна частина дрібних урядовців”,⁹ – стверджував О. Мишанич.

З’явилося багато учених, письменників, які будили національну свідомість карпатоукраїнців (М. Лучкай, В. Довгович, О. Духнович, О. Павлович, Ю. Жаткович і т. д.). На зміну латини, церковнослов’янщини приходила народна, розмовна мова у літературну творчість.

Однак деякі історичні події внесли корективи у природний культурний розвиток краю і надовго загальмували утвердження літературної української мови.

1825 року угорці домагаються визнання своєї мови державною (до того таку функцію виконувала латина). Почалося національне піднесення Угорщини, і, на жаль, наступ на національні меншини (словаків та русинів-українців). Ще відвертіша мадяризація в Угорській Русі розпочалася після утвердження австро-угорського дуалізму 1867 року, коли імперія стає двоєдиною, з рівноправними державними початками. І хоч революція 1848 року принесла деякі полегкості українцям в соціально-економічному, а в Галичині, де польська шляхта не мала тих прав, що й угорці в Підкарпатті, і в політично-культурному плані, в цілому становище наших країв залишалося нестерпним, бо на зміну панщині об'явилися євреї-лихварі (див: меморандум Едмунда Егана "Економічне становище руських селян в Угорщині", який подавався як матеріал для уряду, видавався в 1901 р. у Львові, 1922 р. у Празі, а до сторіччя з дня підступного вбивства автора видано українською мовою в Ужгороді 2001 року).

1907 р. міністр освіти й культури Угорщини Аппоні видав спеціальний закон, яким ліквідувались останні 23 українські школи, а двомовні скорочувались із 306 до 107 (до 1914 року таких шкіл взагалі залишилось 18). У таких умовах йшлося уже про фізичне виживання верховинців.

Однак саме в цей період помітно зросла національна свідомість русинів-українців, почалося збирання, вивчення і видання фольклору, з'явилися дослідження з історії та літератури краю. 1863 року в Ужгороді відкривається друкарня, починають виходити газети, часописи, альманахи, етнографічні збірники тощо, де з'являються і матеріали про Тячівщину. Наприклад, "Описание народної свадьбы в Углі" М. Немеша (1891), "Народні поговорки о бурі, граді і молнії" (1911) того ж автора, збірники "Русский соловей" (1892), "Угрорусски співанки" Михайла Врабеля (1901), записані в основному в Марамороші, "Свадебні обичаї в Терембі" П. Несуха ("Наука", 1899, №№ 7-8), "Звичаї нашого народу при погребенню на Верховині" ("Наука", 1899, №№ 14-17).

Якщо додати до цього наукові праці Ю. Жатковича, М. Драгоманова, І. Франка, В. Вознюка, І. Верхратського, І. Панькевича, А. Волошина, О. Митрака, В. Бирчака та ін., то можна стверджувати з певністю, що саме завдяки цим діячам мистецтва і науки, тісним культурним зв'язкам із Галичиною і зусиллям місцевих патріотів у Закарпатті, хоч і з відставанням, але утвердився саме український напрям у складному і гострому протистоянні з москвофілами і угроросами, які активно підтримувались цісарсько-угорською владою.

Перша світова війна перекроїла карту Європи.

4. Нова українська література Тячівщини

Після розпаду Австро-Угорщини і Росії з'являється цілий ряд держав: Угорщина, Чехословаччина, Польща, Австрія, Югославія, Фінляндія. На жаль, Україна не зуміла закріпити досягнення національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. Значна частина українських земель залишилася у складі нової російсько-радянської імперії, Галичина опинилась під Польщею, Буковина під Румунією, а Закарпаття відійшло до Чехословаччини, хоча напередодні Мараморошська руська (українська) рада та всезакарпатський з'їзд народних представників чітко заявили про бажання увійти до соборної України.

Чеська офіційна влада визнавала, що на сході держави проживають русини, які є частиною руського (тобто українського) народу. Однак з наданням автономії не поспішала. Влада на місцях належала чеській адміністрації, замість мадяризації прийшла чехізація, гра на протиріччях політико-культурних течій з підтримкою русофільства та карпаторусинства.

На Тячівщині нова українська література (з використанням української літературної мови) утверджувалась у 10-30-х роках двадцятого століття. Ці процеси пов'язані з іменами І. Апшая (Угля), О. Маркуша (Тячів), Ю. Станинця (Вонігово, Руське Поле), О. Сливки (Руське Поле, Тячів, Дубове). Але тріумфального походу українства не спостерігалось. Давались взнаки політика угорського уряду попереднього періоду, мадяронська заангажованість частини греко-католицького духовництва, така ж неукраїнська орієнтація православних священиків і високий рівень неписьменності верховинців.

В цілому чехословацький період (1919 – 1939) для розвитку культури, освіти, літератури був значно демократичнішим від попередніх, але в цілому залишався несприятливим.

В 30-х роках на Закарпатті діяли 44 горожанські школи (але 23 – чеські), в тому числі в Тячеві, а з 1938 року і в Нересниці, після закінчення яких учні мали право вступу до вчительських семінарій та фахових шкіл і, за вступним іспитом, до гімназій. Гімназій було десять, із них три чеські (на 29 тисяч чехів і словаків), дві єврейські (на 85 тис. населення), одна угорська (на 40 тис.) і чотири для русинів-українців, яких у 1930 році було 438 тисяч, тобто одна на 110 тисяч українського населення. Притім, лише Берегівська гімназія була суто українською, Мукачівська орієнтувалась на русофільство, а Ужгородська й Хустська були змішаними, українсько-російськими.

Правда, в Хусті навчалось до 70 % селянських (тобто україномовних) дітей, діяли і “Просвіта” і Общество ім. О. Духновича. У Мукачеві, крім гімназії, була ще й торговельна академія, в якій витав націоналістично-патріотичний дух. Про гімназіальні порядки йдеться у спогадах колишніх гімназистів, в тому числі всесвітньо відомого вченого, члена редколегії Енциклопедії українознавства, вихідця з Бедевлі Василя Маркуся (див:

Хустська гімназія. – Ужгород: Гражда, 1994; Берегівська українська гімназія. – Ужгород: Гражда, 1997).

Крім освітніх закладів, розвитку літератури сприяють також крайове товариство “Просвіта”, що активно діяло в 1920-1939 рр. у Закарпатті, маючи свої відділи чи не в кожному селі, з бібліотеками, драматичними гуртками, десятками тисяч активних членів. 1937 р. в Ужгороді відбувся Всепросвітянський з’їзд, у якому взяли участь понад 12 тисяч чоловік. У маніфесті до українського народу Підкарпаття, що передував з’їздові і який підписали понад 30 закарпатських інтелігентів (в тому числі А. Волошин, В. Бирчак, В. Гренджа-Донський, А. Ворон, О. Маркуш, В. Приймак), говорилось: “Нарід наш зберіг (вхоронив) та передав нам, своїм нащадкам, чарівну пісню, наші прекрасні стародавні звичаї і незіпсувану народню милозвучну рідну мову, яку цілий науковий світ називає українською...”

Зрозуміли наші перші просвітяне, що рідна мова (рідний язик), рідна культура є основою і передумовою нашого народнього існування, нашого добробуту і нашого культурного та політичного розвитку...

...в мовних і культурних справах ми були й будемо частиною великого 50-мільонового українського народу і цієї нашої народної та культурної єдності ніколи нізащо не зречемося...

Нема сумніву, що на Підкарпатській Русі не є двох народів. Нема тут жадних “руських”, то є жадних москалів, нема жадних “карпаторосів”, але є лиш оден український нарід. Тому одному народові належить одна мова, одна культура і оден правопис”.¹⁰

“Просвіта” видала понад 200 книжок і брошур, 14 томів щорічника “Науковий Збірник”, різні місячники та календарі.

З’являються українська преса, українські політичні партії, збираються молодіжні з’їзди, організації. Все це і призвело до Карпатської України.

До карпатоукраїнських процесів на місцях долучалося учительство, серед якого було чимало мігрантів з інших українських територій. Зокрема, в Дубовому незгладимий слід залишили управитель школи Андрій Федорків, родом з Галичини, та Микола Мороз із Наддніпрянської України. В школі діяв драмгурток, проводились різні творчі конкурси, а завершилось організацією січової сотні в 1939 році, розправою угорських окупантів над учителем і втечею директора у Румунію і далі в Європу і за океан. Крім цього А. Федорків активно співпрацював з О. Маркушем, подавши для друку в журналі “Наш рідний край” цікаві етнографічні матеріали.

В Дубовому, Новоселиці, Нересниці та Бедевлі учительював поет Кость Вагилевич, нащадок співавтора “Русалки Дністрової”.

Подібних фактів – сіяння доброго, мудрого, вічного і, головне, українського – можна знайти майже в кожному верховинському селі.

В 1939 – 1944 роках пропорції в освіті змінились на користь нової, загарбницької, влади, що нещадно викоринювала все українське – “Просвіту” і просвітян, вчительство, журналістику, навіть синьо-жовті елементи в одязі горян.

Отже, в першій половині ХХ ст. умови для розвитку української літератури на Підкарпатті в цілому і на Тячівщині зокрема залишались несприятливими. Але саме на цей період припадає остаточне утвердження нової української літератури в краї, як і національної свідомості народу.

“Процес формування української моделі культури і літератури Закарпаття, – пише О. Мишанич, – завершився у 20-30-х роках ХХ століття. Відбувався він у зтяжній і гострій полеміці з ворогами українства – “карпаторосами”, “общеросами”, “угро-росами”... Ні московський, ні угорський політичний тиск не вб’є живого слова народу”.¹¹

І представлена ця творчість іменами В. Гренджі-Донського, Ю. Боршоша-Кум’ятського, Зореслава, О. Маркуша, Ю. Станинця ...

Найпомітнішою і найпершою зіркою на літературному небосхилі Тячівщини 20-30-х років був Олександр Іванович Маркуш, який майже 30 років жив і працював у Тячеві у системі народної освіти, спочатку вчителем, а з 1923 р. – шкільним інспектором. Водночас він – організатор художньої самодіяльності, письменник, автор або співавтор понад двох десятків підручників для різних шкіл, видавець українського літературно-народознавчого журналу “Наш рідний край”.

О. Маркуш у січні 1919 року брав участь у роботі з’їзду народних представників у Хусті, а ще раніше, в 1913 році, в газеті “Пештські вісті” надрукував статтю “Як поводить ся уряд з рутенським народом”, у якій змалював важке становище горян.

В оповіданнях, повістях О. Маркуша превалує селянська тематика, відчувається виховна спрямованість, повчальність у дусі народної та християнської моралі.

В 1930-му році на Тячівщину (Угля, Буштино, Вонігово) приїхав Юрій Іванович Станинець – греко-католицький священник, що крім пастирської діяльності, займався збиранням фольклорно-етнографічних матеріалів та літературною творчістю. Він розширює тематичні обрії, береться до тем національної свідомості, життя інтелігенції, політичної боротьби.

У 30-40-роках у Руському Полі, Тячеві, Дубовому вчителював Олександр Іванович Сливка – прозаїк, драматург, режисер та артист. Журнал “Наш рідний край” у 1937 році надрукував чотири оповідання письменника, сільські драмгуртки ставили його п’єси “Бородате непорозуміння” та “Святий Миколай”. Під час мадярської окупації О. Сливка подався в Дубове, надіючись позбавитись від переслідування властей. Тут його відвідали Т. Ромжа, О. Маркуш, Ф. Потушняк, І. Гарайда і переконали у необхідності продовжувати літературну творчість. В 43-44 році Подкарпатське общество наук видає в Ужгороді дві книжки О. Сливки – “Под солом’яною стріхою” і “Пташиний суд”, а після визволення краю в Тересві і Тячеві автор поставив дві свої п’єси – “Джергу” і “Серну”.

Навесні 1939 року в Тячево занесла доля і найвидатнішого закарпатського поета того періоду Василя Степановича Гренджу-Донського.

У страшних тюремних умовах він умудрився писати вірші та ще й передати їх на волю.

В дорадянські часи починали свою творчість російською мовою А. Патрус-Карпатський та І. Чендей – обидва вихованці Хустської гімназії. Українські письменники, колишні активісти “Просвіти” і “Учительської громади” (О. Маркуш, О. Сливка, Ю. Станинець) мали змогу друкуватись завдяки компромісному правопису у виданнях Подкарпатського общества наук, а також у двотижневику “Літературна неділя”. Саме в цьому виданні почали з’являтися художні твори – оригінальні вірші та образки – і переклади поета-початківця Василя Маркуся, що до 1945 року мав прізвище Маркуш, а публікації підписував псевдонімом Василь Марко.

Він народився 1922 року в Бедевлі, закінчив Хустську гімназію, був підпільним активістом ОУН, узяв участь у роботі 1-го з’їзду народних комітетів Закарпатської України 26.11.1945 р. Був заарештований у 1942 році, а в 1945 році змушений підправити прізвище і покинути Закарпаття.

В еміграції став відомим ученим – україністом, публіцистом.

У 20-40-х роках вийшло у світ півтора десятка колективних збірників, альманахів із творами закарпатських письменників. Серед них – “Трембіта” (видання товариства “Просвіта”, 1926), “Груні – степам” (Харків, Державне видавництво України, 1930), “Альманах підкарпатських українських письменників” (Севлюш, 1936), “Сборник молодых угрорусских поэтов” (Ужгород, 1940), “Будет день” (Хуст, 1941), у яких представлена і Тячівщина, зокрема іменами О. Маркуша, Ю. Станинця, А. Патруса-Карпатського, І. Чендея.

1937 року в Ужгороді виходить перша збірка А. Патруса-Карпатського “Плетью по совести”, а через рік у Нью-Йорку – збірка поем та оповідань “Рідний край кличе”, 1943 року у Куйбишеві – збірка “Батьківщина кличе до бою”.

До відвертого антагонізму між різномовними авторами з Тячівщини, на щастя, не дійшло, бо згодом усі перейшли на рідну українську мову, а імена О. Маркуша та Ю. Станинця серед зачинателів нової української літератури Закарпаття згадуються чи не в усіх дослідженнях на цю тему.

Зокрема, О. Мишанич підсумовує: “Шлях від руської до української свідомості був освітлений вірою у перемогу Української Правди за Карпатами, позначений боротьбою за українську державність, утвердження себе як народу. Закарпатська література ввійшла в українську літературу як рівноправна її частина з високорозвиненою поезією (В. Гренджа-Донський, Ю. Боршош-Кум’ятський, Зореслав, І. Колос, І. Ірлявський), своєю, закарпатською школою новелістів (О. Маркуш, Л. Дем’ян, Ф. Потушняк, Ю. Станинець, А. Ворон), великим творчим потенціалом літературної молоді, що реалізувала свій таланти уже в нових історичних умовах”.

5. Література Тячівщини підрадянського періоду та в умовах державної незалежності.

Нові історичні умови для розвитку літератури склались після возз'єднання Закарпаття з Україною в 1945 році, коли з одного боку придушувалось і переслідувалось усе, що не вписувалось у рамки “соціалістичного” реалізму та комуністичної ідеології, а з другого – держава навіть у вигляді УРСР була своєю, освіта стала доступнішою і для вічно бідної Верховини. У цей період Тячівщина у літературному процесі представлена уже не поодинокими постатями, а десятками імен. У бібліографічному покажчику І. Хланти “Літературне Закарпаття у ХХ ст.” згадується біля тридцяти прізвищ вихідців із Тячівщини, або тих, що тут жили, працювали і творили. На сторінках місцевих газет таких імен зустрічаємо ще більше.

Вже в 1946 році новостворене Закарпатське відділення Спілки письменників України очолив Андрій Патрус-Карпатський. Тоді ж починає працювати журналістом та активно друкуватись І. Чендей. Його мала проза, як і оповідання О. Маркуша, з'являються в літературних збірках (кілька випусків альманаху “Радянське Закарпаття”(1947-1957), “За мир”(1951) та ін.).

На жаль, сталінщина добралась і до Верховини. Зазнав репресій та ув'язнення Андрій Патрус-Карпатський, надовго були вилучені з літературного процесу Ю. Станинець, О. Сливка, опинився в еміграції В. Гренджа-Донський. Радянська влада застосовувала до творчих особистостей метод батога і пряника.

У 50-х роках в різних колективних збірниках (“Життя наше розквітає” – 1957, “Радянське Закарпаття” – 1957, “Голоси молодих” – 1958, “Карпати” – 1958, “Зірочка” – 1959) з'являються імена І. Іванча (Дубове), В. Марка (Руське Поле), В. Комендара (Буштино), І. Хланти (Біловарці). Останній з названих тут керував літгуртком “Яблунька”, досліджував фольклор, а про його діяльність на сторінках газет розповідали М. Стан, М. Костевич, згодом В. Тимша, В. Марко.

В 60-х роках на всеукраїнські обшири виходять О. Маркуш та І. Чендей. Роман останнього “Птахи полишають гнізда” висувається на здобуття державної премії УРСР ім. Т. Шевченка, а збірка “Березневий сніг” стає об'єктом захоплення читачів та нищівної компартійної критики. В 1967 році на здобуття найвищої літературної премії України висунуто творчість О. Маркуша, що з радістю було підтримано І. Чендеєм у статті “Сіяч добра” на сторінках газети “Радянська Україна”.

1966 року у видавництві “Карпати” вийшла перша поетична збірка вчителя з Дубового Івана Михайловича Іванча “Біля ватри світанку”, що поєднала в собі метафористичність шістдесятництва та імпресіоністичність поетичного бачення автора і засвідчила прихід нового таланту.

Нелегка доба “розвинутого соціалізму”, названа пізніше застійною, була такою ж і для літературної Тячівщини. 1971 року відійшов у вічність О. Маркуш. О. Сливка та Ю. Станинець перебували практично під заборною, протягом десятиліття після “Березневого снігу” не має змоги друкувати нові художні твори І. Чендей. Багатообіцяюча перша збірка І. Іванча, на жаль, залишилася єдиною у творчому доробку автора, що виїхав з Дубового, а невдовзі помер.

В цей час пробували увійти в літературу В. Бухало, І. Гарастей, Г. Пазуханич, Імре Шандор, М. Носа, І. Руснак, П. Мідянка, В. Бедзір... Та видати тоді окрему книжку було справою нелегкою, доводилось обмежуватись публікаціями в газетах та колективних збірниках (“Перевал” – 1973, “Суцвіття” – 1977, “Калиновий спів” – 1978, “Ранковий клич” – 1981, “Дзвінке джерело” – 1983, “Відлуння” – 1985).

Варто згадати також літературно-мистецький гурток, що діяв у 70-80-х роках при редакції газети “Дружба”, яким опікувався М. Костевич, а згодом О. Фіцай. А професор-ботанік В. Комендар видав дві збірки нарисів (“Зелені перлини Карпат” – 1985, “Барвінок для майбутнього” – 1987). В середині сімдесятих із Тячівщини до Кіровограда на викладацьку роботу переїздить В. Марко, який, проте, з малою батьківщиною не пориває, час від часу друкуючи літературно-критичні статті, в тому числі про письменників-земляків. В літературній критиці та публіцистиці пробують свої сили І. Руснак, М. Носа, П. Мідянка, Г. Макаренко, В. Бедзір, І. Рекіта.

Далеко за межами району стає відомим казкар з Дулова М. Галиця. Фольклорист Юрій Іванович Бойчук (1921-1992) зібрав, упорядкував та видав два фольклорні збірники – “Квіти Верховини: Коломийки” (Ужгород: Карпати, 1985) та “Співанки-балади Верховини: Збірник народної творчості” (Ужгород: Товариство книголюбів України. Закарпатська обл. орг., 1992).

Як науковці-історики про Тячівщину в різних аспектах писали наші земляки Д. Данилюк, М. Тиводар.

Справжня свобода (творчості та друку) прийшла з настанням гласності, перебудови та проголошенням Акту про державну незалежність 1991 року. Саме за роки незалежності літературний процес Тячівщини позначений такими подіями, як присудження Івану Чендею Національної премії ім. Т. Шевченка за книгу “Калина під снігом” у 1994 році, премій “Благовіст” та обласної премії ім. Ф. Потушняка Петру Мідянці за збірки “Осередок” та “Зелений фирес”, визнання його переможцем на конкурсі “Книжка року” у 2009 році, вихід його книжок у Словаччині та Чехії. Збіркою “Спомин” в українську літературу повернувся Василь Марко (В. Маркусь)...

По одну або кілька книжок видали за ці роки цілий ряд авторів з Тячівщини (В. Бухало, І. Гарастей, Г. Рекіта-Пазуханич, М. Носа, І. Костевич, Т. Грицан, М. Грицан, І. Мігалко, І. Крічфалушій, М. Град, М. Берез, І. Гопко, Г. Рак, Д. Копинець С. Степа...).

Ці книги, звичайно, різні і за способом видання (у повноформатних видавництвах та комп'ютерно-самвидавцівських центрах), і за жанрами, і за манерою творчості, і за художнім рівнем, і за мовою (крім української представлені румунська, російська і навіть марамороські говірки). Про деякі з них схвально відгукнулася критика, хтось відомий поки що на рідних теренах.

2006 року в Ужгороді вийшла книга “Криваві тіні кремлю”: Літературна творчість репресованих”. Як вказано в анотації, тут розміщено твори закарпатців “репресованих угорським окупаційним, гітлерівським фашистським та радянським тоталітарним режимами”.

У книжці представлено маловідомі або заборонені колись твори Василя Марка (Маркуся) та А. Патруса-Карпатського.

Цілий ряд авторів друкується на сторінках газет “Дружба”, “Справа честі”, “Фест”, “Вечірній Мараморш” (В. Лесь, Н. Орос, Н. Чендей, І. Костевич, А. Габор...). При багатьох школах діють літературні гуртки, отже підрастає творча юнь.

А всі разом творять літературний процес в окремо взятому районі як органічну складову частину загальноукраїнської літератури.

Як бачимо, літературний процес Тячівщини має довготривалу історію, що цілком співвідносна з такими ж процесами Закарпаття і України в цілому. Разом з тим, з різних причин він відставав від загальноукраїнських процесів у часі приблизно на століття-півтора і тільки в середині ХХ ст. в ньому з'явилися такі ж тенденції, як і в інших українських землях.

Тривалий час точилися мовно-культурні суперечки, аж доки не утвердилася загальноукраїнська унормована літературна мова. При цьому на суто мистецькі речі накладалися зовнішні політичні чинники, інколи різні за формою, але подібні за суттю, в основі яких – завдання денационалізації українців. Маються на увазі церковнослов'янщина, москвофільство, слов'янофільство, народовство, що в нас набуло форми угрорусинства чи карпаторусинства. І навіть новітнє політичне русинство чимось схоже на подібні сепаратистські прояви у вигляді криворізьсько-донбаської чи новоросійської республік.

Але упродовж усього періоду чітко простежуються загальноукраїнськість і Тячівщини, і Закарпаття, що проявлялося то у завезенні книг з України, то у перелицюванні на місцевий манір відомих сюжетів, образів та мотивів, а найголовніше – в інтуїтивному бажанні до об'єднання розрізнених частин єдиних української мови, культури, народу.

Тому абсолютно виправдано у другій половині ХХ ст., в роки національно-визвольних змагань 1988 – 1991 років і в умовах державної незалежності суспільно-політичні та літературно-мистецькі процеси в Тячівщині стали органічною складовою частиною загальноукраїнських процесів.

ЦИТОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Дорошенко Дмитро. Угорська Україна. – Ужгород, 1919. – С. 10.
2. Бирчак Володимир. Літературні стремління Підкарпатської Руси. – Факс. вид. – Ужгород: Карпати, Ужгородський виробничо-видавничий комбінат “Патент”, 1993. – С. 9-10.
3. Мишанич Олекса. Загальноукраїнський контекст літератури Закарпаття. – Ужгород: Гражда, 1996. – С. 17.
4. Там само. – С. 19.
5. Там само. – С. 41.
6. Бирчак Володимир. Літературні стремління Підкарпатської Руси. – С. 23.
7. Орос О. М. Грушівський монастир і початки слов'янського книгодрукування: Штрихи історії українського друкарства / У пошуках Грушівської друкарні. – Ужгород: Закарпаття, 2001. – С. 20.
8. Франко І. Карпаторуське письменство XVII–XVIII вв / Зібрання творів у 50-ти тт. – К., 1981. – Т. 32. – С. 210.
9. Мишанич Олекса. “Карпаторусинство”, його джерела й еволюція у ХХ ст. – К: Відродження, 1992. – С. 7.
10. Цит. за плакатом з вихідними даними: Друкарня О. О. Василян в Ужгороді.
11. Мишанич Олекса. Загальноукраїнський контекст Літератури Закарпаття. – С. 67.
12. Там само. – С. 67-68.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Дайте загальну характеристику Тячівського району як адміністративно-територіальної одиниці. Що ви знаєте про історію її створення?
2. На які умовні періоди можна поділити літературний процес Тячівщини? Як він співвідноситься з такими ж процесами в Закарпатті й Україні?
3. Схарактеризуйте умови суспільного життя нашого краю в XIV – XVII та XVII – XIX століттях.
4. Розкажіть про жанрове та тематичне різноманіття письменства Тячівщини тих часів. Що можете сказати про особливості мови писемних пам'яток Тячівщини до XIX ст.? В чому суть суперечок різних напрямків довкола мовного питання?
5. Чи можна порівняти мовно-культурні процеси в нашому краю з подібними в інших українських землях?
6. Який зміст вкладався і вкладається в поняття “русини”, “угророси”, “карпатороси”, “українці”, “руський”, “український”?
7. Розкажіть про утвердження нової української літератури у XX столітті. Яка роль у цьому політичних, молодіжних та мистецько-культурних організацій? Окремих письменників?
8. Пригадайте і розкажіть про конкретні літературно-мистецькі факти, події на Тячівщині в першій половині XX ст.
9. Схарактеризуйте особливості літературного процесу Тячівщини в підрадянський період.
10. Що ви знаєте про участь Тячівщини в загальноукраїнських національно-визвольних змаганнях 1989-1991 років? Як позначилися умови державної незалежності, демократизації суспільства на сучасному літературному процесі Тячівщини?
11. Напишіть творчу роботу на одну з тем: “Літературна Тячівщина – невід’ємна складова української літератури”, “Батьківщина починається з колиски”.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бірчак Володимир. Літературні стремління Підкарпатської Руси. – Факс. вид. – Ужгород: Карпати, Ужгородський виробничо-видавничий комбінат “Патент”, 1993.
2. Болдижар Михайло. Закарпаття між світовими війнами. Факти. Події. Люди. Оцінки. – Ужгород, 2001.
3. Гомоннай В. В. Народна освіта Радянського Закарпаття. – Київ – Ужгород: Рад. школа, 1988.
4. Закарпатська поезія ХХ століття: Антологія / Загальне упорядкування та передмова В.П. Густі. – Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2003. – 504 с.
5. Закарпатське оповідання ХХ ст.: Антологія / Упорядкування, передмова, підготовка текстів, примітки та словник П. М. Ходанича. – Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2002.
6. Закарпаття в Енциклопедії українознавства / Редакція, упорядкування та передмова Василя Маркуся. – Ужгород: Гражда, 2003.
7. История городов и сел УРСР. Закарпатская область. – К: Головна редакція УРЕ, 1982.
8. Кондратович І.М. Історія Подкарпатской Руси для народа. – Факс. вид. – Ужгород: Карпати, Ужгородський виробничо-видавничий комбінат “Патент”, 1991.
9. Микитась Василь. З ночі пробивалися... – Ужгород: Карпати, 1977.
10. Мишанич Олекса. Загальноукраїнський контекст Літератури Закарпаття: Літературно- критичні студії. – Ужгород: Гражда, 2006.
11. Мишанич Олекса. “Карпаторусинство”, його джерела й еволюція у ХХ ст. – К: “Відродження”, 1992.
12. Орос О. М. Грушівський монастир і початки слов'янського книгодрукування: Штрихи історії українського друкарства / У пошуках Грушівської друкарні. – Ужгород: Закарпаття, 2001.
13. Пагирия В. В. Я світ узрів під Бескидом...: Сторінки історії. – Ужгород: Карпати, 2003.
14. Письменники Срібної Землі. До 60 – річчя Закарпатської організації Національної спілки письменників України / Упорядник П. М. Ходанич. – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2006.
15. Хланта І. В. Літературне Закарпаття у ХХ столітті: Біобібліографічний покажчик. – Ужгород: Закарпаття, 2005.

ОЛЕКСАНДР МАРКУШ
(1891 – 1971)

*Маркуш Олександр (*1891), письм. і пед. діяч на Закарпатті; шкільний інспектор, ред. дитячого журн. «Наш рідний край» (1922 – 1939), автор багатьох читанок і підручників для нар. і горожанських шкіл. Зб. оп. на соціально – побутові теми; «Виміряли землю» (1925), «Ірену засватали» (1942), «Коровку гнали» (1943), «Марамороські оповідання» (1956); повість «Юлина» (1942).*

*Закарпаття в Енциклопедії
українознавства*

«Закоханість у людину, гордість за неї, увага до її роздумів проходить крізь кращі твори письменника. Підкреслення мудрості, показ сильних рис характеру, волі в боротьбі за справедливість, за правду – це у Маркуша від народних казок, легенд. І ще одна важлива особливість його творчості – в оповіданнях майже відсутні герої трагедійні, хоч в основі творів – глибоко драматичні конфлікти, характери. І це не від фальшивого оптимізму чи схильності до ідилії. Таке його індивідуально – філософське бачення свого сучасника, що у великій мірі знову ж таки зумовлене вірністю письменника фольклорним традиціям», – говориться у восьмитомній історії української літератури.

Далеко не кожен письменник заслуговує на увагу таких поважних енциклопедично – академічних видань, як процитовані вище.

Творчість та педагогічна діяльність Олександра Івановича Маркуша цілком заслужено була об'єктом дослідження багатьох відомих митців, літературних критиків, учених.

Народився він 2 листопада 1891 р. в м. Хусті, там здобув початкову і середню освіту. А в 1906 р. вступив до учительської семінарії в Мараморош-Сігеті. З 1910 року О. Маркуш живе і працює в Тячеві – спочатку вчителем початкової, а згодом горожанської школи.

На ці роки припадають початок літературної творчості у вигляді рукописної поетичної збірки «Скарги», а також усвідомлення високої місії педагога й інтелігента, що проявилось в написанні публіцистичної статті з

красномовною назвою «Як поводить ся уряд з рутенським народом». У статті говориться про грабіжницьку політику угорського уряду по відношенню до верховинців, основною їжею яких була картопля з ропою. В тих умовах влада ще й прагнула закрити лісопилні фабрики Сигота й Буштина, аби хвойний ліс, дараби, сплавляли по Тисі углиб Угорщини, та ще й заборонити простолюду безплатно набирати соленої води, щоб збільшити прибутки капіталістів і торговців.

Тому й не дивно, що О. Маркуш був делегатом Хустського з'їзду народних представників 21.01.1919 року, який постановив об'єднуватись з єдинокровними братами-українцями з-за Карпат.

Зростанням національної самосвідомості пояснюється і складання екстерном іспиту на отримання диплома викладача української мови в 1922 році, і наступна педагогічна та культурницько-просвітна діяльність О. Маркуша.

З 1922 року аж до 1939р. він видає в Тячеві просвітницький журнал «Наш рідний край» та додаток «Віночок для підкарпатський діточок», де друкуються етнографічні матеріали, літературні твори закарпатських письменників. Видає за власні кошти і невеликі поступлення від передплатників. Окремими виданнями виходять фольклорні збірники в записах та упорядкуванні О. Маркуша – «Казки» (1923), «Підкарпатські народні казки» (1941, 1942, 1943), з його допомогою і передмовою з'явилась і перша збірка поезій Ю. Боршоша-Кум'ятського «Весняні квіти» (1928).

З 1923 року О. Маркуш працює шкільним інспектором у Тячеві. Роль і місію інспектора вбачав не стільки в перевірках, хоча планка вимог до тодішнього вчителя була високою, скільки в організації освітньої справи, забезпечення шкіл підручниками українською мовою. А позаяк празька влада була зацікавлена більше у підтримуванні мовно-культурних баталій, ніж у підняттю національної свідомості русинів-українців, то скромний тячівський шкільний інспектор просто береться до створення необхідних підручників українською мовою, бо вона була викладовою мовою у більшості сільських початкових та горожанських школах. У співавторстві або сам він підготував і видав 23 навчальні посібники, зокрема – «Подкарпатський буквар» (1923), «Нова Європа» (1925), «По рідному краю», «Наша республіка», «Далеким світом» (1926), «Друга читанка» (1930), «Перша читанка» (1931), «Буквар» (1931, 1937), «Живе слово» (1931), «Краєзнавство» (1937) та ін.

У 20-х роках у пресі О. Маркуш друкує фейлетони, усмішки, етнографічні матеріали, оповідання. А ще він – організатор художньої самодіяльності Тячівщини.

Перша художня книга О. Маркуша «Виміряли землю... і інші оповідання» вийшла в Ужгороді 1925 року. Вона містила кілька оповідань, в яких змальовано злиденне життя селян – хліборобів, що обурюються соціальною та національною несправедливістю. Такі ж життєві історії змальовані у ще двох збірках оповідань – «Ірину засватали» (1941) та «Коровку гнали» (1943), а

також у повісті «Юлина», що вийшла окремою книжкою як видання Подкарпатського общества наук в Ужгороді 1942 року.

Загалом, повість є одним із кращих соціально-психологічних творів письменника. Юлина – головна героїня – безрідна сирота-наймичка у трохи зарозумілої газдині Семачки, яка і в думках не допускає, аби її син Федір «узьяв таку жебрачку, не знати чию».

Тим часом сюжет повісті розвивається досить стрімко: Федір Семак сватає дочку сільського старости Марійку Тивадар, Юлину хотів би взяти за дружину молодий поштар, Юлина, що відчула на собі негативне і зверхнє ставлення Федорової нареченої, іде від Семаків, навіть не прощаючись. Федора забирають жандарми – йому інкримінується злочин, Тивадарі зрікаються Семака, а Юлина здогадується, хто насправді підставив її коханого. Цікавою є поведінка дівчат – суперниць у кульмінаційних епізодах – Юлина радить Марійці піти до втраченого хлопця у місто в тюрму, а багачка приходиться до несподіваного висновку: «Ні, так, як ця жебрацька сирота, так вона ніколи не уміла й не гадала любити... На мамин наказ готова була Федора і покохати, і покинути... Юлина, жебрацька сирота, вміє по – справжньому кохати. Вона кохає Федора. На прикладі Юлини Марійка пізнала, що на світі є щось важливіше, святіше, як просте залицяння. Є на світі і самопожертва, є на світі і любов».

Причому епізоди виписані так майстерно, що читач і не помічає переходів із непрямой мови до авторських реплік і знову до діалогів.

Як і в казках, сюжет мусить закінчитись щасливим кінцем – Федір і Юлина знаходять таки одне одного, переборюють усе і разом покидають і обійстя Семаків, де панує поклоніння багатству, і хату доброго старого коваля Антіна, який «довго дивився за ними вологими очима».

Людською добротою та чистотою помислів віє від багатьох героїв оповідань О. Маркуша. Ці прості верховинці найперше дбають про добро для інших, проявляючи при цьому і кмітливість, як Ілько, що дбає про честь села («Ради честі села...»), і розважливість, як Петро Микита («Сільський дипломат»), і уміння постояти за себе і свою сім'ю (Михайло з оповідання «Баламута із зайцями»), і співпереживання, як поштар Федір Петечук, що ніяк не наважиться принести звістку про смерть у хату односельчанки («Федорова служба»), і житейську сільську хитрість («Іван перед судом»).

Цікавими є художні деталі та народні приповідки, які майстерно використовує письменник. Наприклад, про нові порядки 1939 року сільські мудрагелі кажуть наступне: «Гепер, за пір'яників... вже й того немає! Партій, ні добрих, ні поганих... Бо ж ці наші «браття» всі партії заборонили, розпустили, а панське шахрайство залишилося. Ось і нового старосту на шию села без виборів, без партій, навіть без жодної цуравої депутації призначити задумали».

Попередня, чеська, влада теж окреслюється деталлю: герої «на тому сперечаються, що котра з тринадцяти партій була найгіршою для бідноти».

«Нема, кажуть, села без болота, а людей без хиби», «Три жінки – цілий ярмарок, троє чоловіків – то дві депутації або найменше чотири партії», «до суду бідняк не може ходити з усякими дурницями», «Михайлові якби камінь упав з серця», «Корівку купити бідному чоловікові нелегка справа», «де пани, там обманство», «З панами і до пекла ближче, а пани з панами легше розуміються», «Залишилася на божу ласку і на людську журу», «То вже людська натура така: одні плачуть, другі скачуть», – таких мовних зворотів у творах предостатньо. Це свідчить про тонкий художній смак Олександра Маркуша, його допитливість та спостережливість, увагу до роботи з художнім словом, а також про високу майстерність та реалістичну манеру письма.

Тільки на перший погляд здається, що патріоти-українці, котрі критикували попередні чужі влади в Закарпатті, автоматично стануть апологетами влади радянської. Подібні труднощі випали і на долю О. Маркуша. Він прагнув знайти нові теми, навіть друкувався у пресі, але занадто ідейними чиновниками був звинувачений в українському буржуазному націоналізмі, обмеженому світогляді, у виданні «буржуазного журнальчика», активній участі у «Просвіті». Автора підручників та півтори сотні публікацій з питань педагогіки в радянську школу працювати не пустили – він змушений стати бухгалтером райзаготконтори в Хусті, щоб потім мати мізерну пенсію.

Тільки в кінці п'ятдесятих років, за хрущовської відлиги, стався поворот у ставленні до старої закарпатської інтелігенції. Завдяки зусиллям І. М. Чендея, який тоді очолював Закарпатську організацію Спілки письменників України, Олександр Маркуш повертається до активної творчої діяльності. Він пише і публікує нові оповідання, перекладає з інших мов, редагує і вдосконалює свої твори, що видавались раніше. В 1955 р. прийнятий до СПУ.

В цей час виходять книги оповідань та повістей «Марамороські оповідання» (з післямовою І. Чендея, 1956), «Мрійники» (1961), «Лист до матері» (1963), «Світанок Тисі усміхнувся» (1966), «Юліна» (1971). Морально-етична проблематика залишається головною у творчих пошуках письменника, який, проте, не вберігся від радянських декларацій в деяких творах.

Цікавим є оповідання «Як Данило Чуб депутата обирав» (1947). Цікавим найперше з точки зору читача сучасного (часів державної незалежності і періоду первісного накопичення капіталу). Аналогії між виборами в парламент за Австро-Угорщини і недавньою мажоритаркою очевидні.

Проблема виховання молодого людини лежить на поверхні оповідання «Чи вийде Іванко в люди?» Складні родинні стосунки відображено в «Дорозі в Широке». Дуже зворушливим вийшло оповідання «Лист матері», у вигляді листа шестикласника А. Гриба зі школи – інтернату до своєї матері, яку не бачив кілька років.

Не дивно, що 1967 року творчість О. Маркуша висунута на здобуття Державної премії ім. Т. Г. Шевченка.

Після смерті письменника (27. 10. 1971 р.) на світ з'явилися книги «Дорога в Широке» (Ужгород, 1978), «Юлина» (Київ, 1981), «Гомін Тиси» (К, 1991).

Нагороджений медалями «За трудову відзнаку» (1960), «За доблесну працю» (1970).

О. Маркуш – перший на Тячівщині і один із перших на Закарпатті український письменник, який своєю педагогічною, культурно-просвітницькою діяльністю та художньою творчістю утвердив український напрям у нашому краї. Він упевнено посідає чільне місце в західноукраїнській реалістичній прозі ХХ століття. Його оповідання й повісті завдяки соціально-психологічній і гуманістичній спрямованості, мистецькій довершеності та фольклорним традиціям, хоч і написані в різних державах, не втратили своєї актуальності і привабливості і в наш час.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Розкажіть про життєвий і творчий шлях О. Маркуша.
2. В чому вбачав свою місію інтелігент – письменник?
3. Дайте характеристику оповідань О. Маркуша чеського періоду.
4. Схарактеризуйте сюжет та композицію повісті «Юліна».
5. В чому полягає моральна краса героїв О. Маркуша?
6. Поясніть значення творчості та культурно-просвітницької діяльності Олександра Маркуша.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Дубина М. Заглиблюючись у неповторний світ людини / Вступ. ст. до книги О. Маркуша «Юлина: Повісті, оповідання». – К.: Дніпро, 1981. – С. 5 – 14.
2. Історія української літератури: У 8 – ми т. Т. 7. – К.: Наук. думка, 1971
3. Поп В. Олександр Маркуш // Українські радянські письменники:
4. Критич. нариси. [Вип.] VI. – К.: Рад. письменник, 1968. – С. 212 – 234.
5. Поп В. Глибина людської душі / Післямова до книги О. Маркуша «Юлина: Повість та оповідання». – Ужгород: Карпати, 1971. – С. 151 – 159.
6. Поп В. С. На довгій ниві / Передмова до книги О. Маркуша «Дорога в Широке: Повісті та оповідання». – Ужгород: Карпати, 1978. – С. 5 – 20.
7. Поп В. Серце, віддане сповна.../ Передмова до книги О. Маркуша «Гомін Тиси». – К.: Дніпро, 1991. – С. 5 – 15.
8. Хланта І. В. Літературне Закарпаття у XX столітті: Біобібліографічний покажчик. – Ужгород: Закарпаття, 1995. – С. 424 – 436.
9. Чендей І. Сіяч Добра // Рад. Україна. – 1967. – 24 лют. (твори, висунуті на здоб. премії ім. Т. Г. Шевченка).

ЮРІЙ СТАНИНЕЦЬ

(1906 – 1994)

Завданням літератури є передати у творі дійсне життя, вивести на екран типи, що характеризували б загал, вказували б на хиби життєві і боролися б за краще життя. І тому фантазія письменника лише доти цінна, доки не відірветься від можливостей життєвих, коли вже не фактичного життя.

Ю. Станинець

Наведені вище слова – мистецьке кредо Ю. Станинця. Правда, і тільки правда. Звичайно, допускалися й авторський вимисел та фантазії, але тільки підтвержені життєвою практикою і психологічною вмотивованістю.

Можливо саме цим, а не тільки приналежністю до уніатської церкви, пояснюється його мовчання в радянську добу. Тому більшість творів із його спадку була написана на Тячівщині в дорадянський час.

Станинець Юрій Іванович народився 5 вересня 1906 року в с. Нижній Шард (сьогодні Нижнє Болотне Іршавського району) в багатодітній селянській родині. Батько, побачивши в синові жагу до навчання, віддав його після закінчення народної школи до угорської горожанки в Севлюші (Виноградів). Невдовзі притисянське місто опиняється під владою Румунії, а рідне село – в Чехії. Мати Юрія у 1920 році захворіла «іспанкою» і померла. Такими випробуваннями починалося юнацьке життя. Але з'явився і промінчик надії – в село якимось завітав професор Берегівської гімназії, в якій навчання буде по-українськи. І хоч батькові нелегко було з малими дітьми, сина Юрія хотів бачити «паном». Так Ю. Станинець стає учнем реальної україномовної гімназії, в якій відбувається духовне становлення юнака, формування національної самосвідомості. Саме в гімназії Юрій «відчув себе сином великого українського народу» і прийшов до переконання, що буде йому служити. Він захоплюється місцевим фольклором, творчістю І. Франка, І. Нечуя-Левицького, Б. Лепкого, а також книгами А. Кралицького «Князь

Лаборець» і Л. Дем'яна «Чорт на весіллі». Помітну роль у творчому зростанню Ю. Станинця відіграв гімназійний професор, український письменник-молодомузичець В. Пачовський.

Свої перші вірші під псевдонімом Ю. Лунай друкує в журналі «Наш рідний край», а його фольклорні матеріали «Як відбуваються коляди в Нижньому Шарді» відзначені цим журналом другою премією. В 1926 році на літературному конкурсі грошовою премією відзначено і вірші Ю. Станинця, хоча його самого поетичні проби не задовольняли і він переходить на прозу.

На сторінках журналу «Наша земля» з'являється його оповідання «Дарунок Миколая» про бідного хлопчика, який добре вчиться, але так і не дочекався святкового дарунку, а тим часом багаті батьки обдаровують і «неуків». Ще одне оповідання тих часів «Матурист» теж автобіографічне, і теж невеселе – про юнака, який закінчив гімназію, але сидить удома, бо в державних конторах «Нені места», а на навчання в університеті нема грошей. Ю. Станинець мріяв про філософський або заочний юридичний факультет, а пішов туди, де не треба було платити за навчання – в Ужгородську духовну семінарію, де здружився з поетом А. Карабелешем.

По закінченню семінарії в 1930 році Юрія Станинця направляють в Углю. Намір присвятити себе служінню народу починає реалізовуватись через пастирську та літературну діяльність. Хвороба нирок змушує його перебратись у Стеблівку, поближче до хустських лікарів, ще через три роки він переїжджає до Вонігова. Отже, з Верховиною у Ю. Станинця пов'язані найплідніший період життя і творчості. Саме тут пишуться оповідання «Посередники миру», «У вагоні», «Трагічна помилка», «Червона йонатанка», що згодом увійдуть до першої збірки «Подарунок» (Ужгород, 1942 р.), та повість «Юра Чорний».

Героями його оповідань стають наші земляки, прості селяни та інтелігенти тих часів, талановиті оповідачі бувальщини.

Наприклад, в «Посередниках миру» розповідається про двох верховинців-бідарів Василя Репу та Івана Цупру, яких спочатку обманює сільський лихвар Берко, а згодом обоє дістають «дуозечі чінч» ударів «палицями по хребтах» від тимчасової румунської влади. Треба було добре натерпітися, аби помиритися сусідам після біди, аби наступна днина для них «була благословлена миром і новим почином...» Церківник Іванко, прототипом якого був вонігівчанин Іван Ясінка, після кількох спілкувань із владою, доходить висновку, що тепер пани за слово не карають, але прав у трудящих як не було за старої австро-угорської, так нема і за чеської «демократичної» влади.

Цікаві життєві реалії змальовано в оповіданні «Криваня», де йдеться про бажання сільського газди зробити з бичка бугая за допомогою передвиборних технологій, бо: «Скажуть шпекторові слово-два з партії – і з його бичка бугай! Гарний чи не гарний. Партійний – гарний. Не партійний – не гарний, геть із ним!.. Е – е – е, знав Іван, за що в партії записуватися...» Але з тими партіями виходить як в анекдоті – Іван переплутав легітимації і був викинутий з партійної контори.

Оповідання «У вагоні» порушує злободенні проблеми національної самосвідомості й гідності, де оповідач гостро реагує на прислужницько-догідливу готовність кондуктора – гуцула бути денаціоналізованим. В 1938 році оповідання надруковано в перекладі італійською мовою в «Антології української новели» в Римі.

Життя і помисли закарпатської інтелігенції «за чехів» показано в оповіданнях «Новела», «Програний поцілунок».

Повість «Юра Чорний» – одна з перших на Закарпатті соціально-побутових повістей. Задум показати широку панораму сільського життя виник в автора в середині 30-х років, перший варіант твору з'явився в 1940 році і лише на початку 43-го повість набула остаточної форми. Окремою книжкою вона вийшла в Ужгороді як видання Подкарпатського общества наук під іменем автора (перша збірка була підписана псевдонімом «Юра Стенчук»). Тоді ж в газеті «Літературна неділя» була надрукована й рецензія на книгу.

Головний герой повісті, Юрій Яремчук, прозваний Чорним не стільки за зовнішність, скільки за натуру – «дні його животіння проходили полишено, самотньо, як у пустині... Пусті бесіди не любив... До жінок не знав шкіритися, тим більше кидати за ними масними поглядами. А вже для дітлашні був він готовим пужалном, страхополохом». Уже в пролозі автор заінтригує читача: «Вість про останню волю Юри Чорного розлетілася селом, як голос церковних дзвонів». Від цього першого речення до прикінцевих, у яких розкривається (та й то не до кінця) зміст заповіту – ціле людське життя в шістдесят чотири роки, що «були одним нескінченним непорозумінням».

При тому – Юра не якийсь пройдисвіт чи ледащо. Він роботящий і чесний, зі своїми життєвими принципами і своєю натурою, навіть ні з ким не сварився, а «те, що він тягався із братом на межах, не рахував за сваду, а за «правдовання», за оборону своїх законних прав». Народна приповідка: чужого не бери, а своє бережи робить Юру строгим і чутливим до правди, впертим і байдужим до людського поговору. Оцей характер призводить до бійки з братом, коли кинута коса відрубала брату руку. Він зробив злочин, на нього падають інші нещастя, але він уперто прагне залишатися самим собою.

Автор дає можливість читачеві домислити: кому дістанеться частина землі Юри Чорного після його смерті, адже із рідних – тільки отой самий брат Андрій? А заодно й задуматись над питанням ширшим: у чому ж полягає смисл людського існування?

Напровесні 1939 року Юрій Станинець представляв Тячівщину в Соймі Карпатської України. За відмову співати угорський гімн у церкві і вести метричні книги угорською мовою 1941 року його заарештовують, а потім засуджують на два з половиною років.

Нова радянська влада до письменника поставилась не кращим чином – церкву передали іншому, за українськість дивилися косо, а секретар Спілки письменників А. Патрус-Карпатський безапеляційно заявив, що попам місце в Сибіру, а не між радянськими літераторами. Після смерті тещі

Ю. Станинець із сім'єю переїздить у с. Горонда Мукачівського району і живе в оселі тестя О. Шелестая. Дружині не дозволили працювати вчителькою, його повністю вилучили з літературного процесу. Якщо не рахувати нарис про Миколаю Божук у журналі «Дукля» в 1967 р. (м. Пряшів, Словаччина), то Ю. Станинець був приречений на забуття.

Хоча закарпатські літератори В. Поп, О. Мишанич, І. Чендей таки повернули добре ім'я, а стараннями І. Ребрика читач на початку 90 – х років отримав змогу познайомитися з Ю. Станинцем ближче – 1991 року у видавництві «Карпати» вийшов томик вибраного письменника у серії «Народна бібліотека». 2006 р. у видавництві «Гранда» побачив світ роман Ю. Станинця «Сусіди».

В лютому 1994 року Ю. Станинця прийнято в спілку письменників. А 13 квітня т. р. він помер.

Так буває. Інколи визнання приходить взагалі по смерті. Художня цінність і значення творчості від цього аж ніяк не маліє. Варто тільки замислитись, а чи все ми робимо, аби достойно знати і пошанувати всіх наших попередників?

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Розкажіть про життєву долю Ю. Станинця.
2. В чому суть творчого кредо письменника?
3. Схарактеризуйте одне з оповідань (на вибір) з углянсько – вонігівського періоду творчості.
4. Дайте характеристику образу Юри Чорного. Вкажіть на позитивні й негативні сторони його характеру.
5. Порівняйте підходи й вирішення земельної проблематики в Ю. Станинця з іншими відомими вам творами української літератури.
6. Поясніть значення творчості Ю. Станинця.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Густі І. «Ще одну осінь відсівав...» // Новини Закарпаття. – 1991. – 7 верес.
2. Зейкан Ю. А справжнє залишається: слово з нагоди виходу першої книжки того, хто чекав цього свята понад сорок літ // Закарпат. правда. – 1991. – 28 черв.
3. Зубач В. «Не зрадити весні» // Молодь Закарпаття. – 1990 – № 15.
4. Мідянка Петро. При племінці свічки // Новини Закарпаття. – 1996. – 10 верес.
5. Пагиря В. В. Я світ узрів під Бескидом...: Сторінки історії. – Ужгород: Карпати, 1993. – С. 122 – 126.
6. Ребрик Іван. «Як дивитися на білу смерть пелюсток?...» // Закарпат. правда. – 1990. – 27 лип.; / Передмова до книги Ю. Станинця «Юра Чорний: Повість, оповідання» / Упоряд., вст. ст., приміт., словник І. М. Ребрика; Худож. Н. С. Пономаренко. – Ужгород: Карпати, 1991.
7. Ребрик Н. Ю. Станинець: Слава Ісусу Христу!: [Буклет]. – Ужгород: Гражда, 1993; «Велика правда життя і творчості Юрія Станинця» / Передмова до книги Ю. Станинця «Сусіди. Роман. – Ужгород: Гранда, 2006.
8. Сливка О. «Забутих не згадують: До 86-річчя Ю. Станинця // Закарп. правда. – 1992. – 24 листоп.
9. Хланта І. В. Літературне Закарпаття у ХХ столітті: Біобібліографічний покажчик. – Ужгород: Закарпаття, 1995. – С. 670 – 672.
10. Хланта Іван. Довершеність: До 90-річчя від дня народження Юрія Станинця // Новини Закарпаття. – 1996. – 10 верес.

ОЛЕКСАНДР СЛИВКА
(1909 – 2008)

Радянська влада принесла в наш край купу нових принципів і постулатів, за якими повинна була творитися культура. Мої твори, за словами тодішніх критиків, не годилися ідейно через відсутність у них дифірамбів дружбі народів. Не бачили цензори в них і класової та антирелігійної боротьби, бо її й справді там не було й бути не могло.

*О. Сливка
(інтерв'ю газеті «Фест» № 52 за 2002 р.)*

Визнання і слава до О. Сливки прийшли аж у ХХІ столітті, коли йому перевалило за 90. Добре хоч не посмертно. Далеко не кожен доживає до такого.

Олександр Іванович Сливка народився 30 липня 1909 року в с. Золотареві Хустського району в селянській родині. У шість років до школи не пішов, бо там містився військовий госпіталь, адже тривала перша світова війна. Тому в дитинстві допомагав батькам поратись по господарству, а до школи потрапив аж у 1920 році. А вже через півтора року брав безпосередню участь у постановці п'єси Марійки Підгірянки «Вертеп».

У 1923 році учителі та місцевий священник порадили батькам віддати талановитого і тямкуватого хлопця на науку до новоствореної Хустської гімназії. Олександр вступні іспити склав успішно і став гімназистом. В гімназії вступає до «Пласту», починає писати вірші, захоплюється драматургією та гімназійним театром.

У 1931 році, по закінченні Хустської гімназії додатково складає диференційовані екзамени при Мукачівській учительській семінарії на здобуття професії педагога. Наступні чотири роки вчителює у с. Велятині на Хустщині. Тут стає активним членом товариства «Просвіта», організатором сільського й учнівського драмгуртків, докладає чимало зусиль, щоб у школі вчилися за українськими підручниками А. Волошина, О. Маркуша. Побажання сільського старости описати ці колізії засіли в душу. Велятинські події ляжуть в основу

роману «Широке», написаному під час служби в чехословацькій армії (1935 – 1937). А позаяк вони були типовими для всієї Верховини, то й зараз, через десятиліття, викликають жвавий інтерес у читача.

Доля роману доволі драматична. До роботи над великим епічним полотном О. Сливка взявся, маючи в творчому доробку лише п'єси, зокрема «Святий Миколай» та «Бородате непорозуміння». Його наміри підтримали друзі – однополчани, редактор видавництва «Пчілка» Павло Кукурудза. Але робота над полотном тривала до кінця армійської служби і після, уже на Тячівщині. Саме сюди приїхав на роботу О. Сливка в 1937 році. О. Маркуш, як шкільний інспектор, призначив початкуючого літератора учителем народної школи в с. Руське Поле, порадив писати для журналу «Наш рідний край». І незабаром в тячівському журналі з'являться друком оповідання «Карпати», «На електричному дроті», «Військові кладовища», «Тиса».

Наступного року О. Сливку перевели в Тячівську горожанську школу, поближче до О. Маркуша, з яким подружились, та його журналу. А роман «Широке» передав редактору газети «Нова свобода» В. Гренджі-Донському, який прийшов до висновку, що надрукувати можна з деякими скороченнями. Уривок з роману надрукував журнал «Говерла». А весь твір окремою книжкою вийти у світ не встиг – у березні 1939 року Закарпаття було окуповане фашистською Угорщиною, відомий поет заарештований, а рукопис безслідно зник.

О. Сливка, звільнений з горожанки, переїхав у Дубове, де почав працювати у початковій школі у присілку Вітерна. І аби не накликати більшої біди, перестав писати. Влітку 1940 р. в Дубове до своїх сестер Марії та Христини завітав Федір Ромжа, знайомий письменника з хустського періоду, целібатний священник, у майбутньому – греко-католицький Єпископ, убитий НКВС. Він заставив письменника – вчителя задуматись над питанням: на скільки відсотків здійснились його гімназійні мрії. В наступні два роки О. Сливку в Дубовому кілька раз навідували О. Маркуш, Ф. Потушняк та І. Гарайда і вмовляли продовжити літературну творчість. Незабаром у «Літературній неділі» та «Руській молодезі» з'являються друком п'єса «Пташиний суд» і оповідання «Під солом'яною стріхою». В 1943 році в Ужгороді виходить збірка оповідань О. Сливки під такою ж назвою, а наступного – п'єса. Виходом обидвох опікувалось Подкарпатське общество наук, яке й очолював І. Гарайда. В «Літературній неділі» друкуються й інші оповідання та п'єса «Джерга», через яку був знятий весь тираж, бо там висміювались представники влади. Лише кілька примірників приховав Ф. Потушняк, що працював у газеті.

В цей, дубівський, період народжується ще одна п'єса О. Сливки «Серна». Постановку обидвох п'єс автор здійснює з драмколективами Тячева та Тересви, бо в 1945 він знову повертається до райцентру і працює в школі № 1.

З 1947 року Олександр Іванович живе і працює в Хусті. Бере активну участь у роботі драмгуртка районного будинку культури, якому в 1962 році присвоєно звання Самодіяльного народного театру. Акторство було чи не єдиною втіхою, бо з літературного процесу його незаслужено вилучили. Рецензенти у

видавництвах, куди інколи наважувався подавати свої твори О. Сливка, безапеляційно ставили діагноз-вирок – безідейність.

На хліб заробляв педагогічною діяльністю в хустських школах, додатково закінчивши заочно в 1952 році історичний факультет УжДУ.

Упродовж півстоліття вдалося надрукувати в газеті «Закарпатська правда» одне-єдине оповідання «Сивулькове свято». В 1964 після відмови в участі в літературному конкурсі знищив п'єсу «Добровольці», а 1972-го, після чергової відмови в друці збірки оповідань, навіть зарікся писати. Щоправда, через 11 років на прохання І. Чендея та В. Кохана дав до друку кілька рукописів, які так і не побачили світ у видавництві «Карпати».

І лише в нові часи про нього згадали. В 1995 р. О. Сливка став членом СПУ, «бо було шкода людей, які витрачали час на вмовляння». В 1999 році світ побачила збірка «Драматичні твори», куди ввійшли п'єси, написані у 30 – 40 роки.

У 2001 році у видавництві «Патент» в Ужгороді виходить збірка оповідань «Тепла осінь», у яких автор не зраджує собі і змальовує чесних, добрих персонажів, звертається до проблеми батьків і дітей.

Тоді ж видавництво «Гражда» випустило книгу спогадів Олександра Сливки «Минулося, та не забулось» (про О. Маркуша, Миколаю Божук, Марка Бараболю, Федора Ромжу, Фірцака – Кротона та ін.).

Накінець обличчям до автора повернулась і місцева влада – з ініціативи літературно-мистецького об'єднання Хустської РДА та міськради прийняли спільне розпорядження «Про вивчення, впорядкування та видання літературної спадщини Олександра Сливки». Стараннями автора, що з пожовтілих чорновиків заново відтворював роман «Широке», а також хустського літератора І. Губаля, спадщина (а це крім роману, п'єс і оповідань ще й сотні записів-спогадів) належним чином була впорядкована. Роман «Широке» побачив світ у 2002 році в ужгородському видавництві «Патент».

Тема роману – показ життя сільської інтелігенції у 30-х роках минулого століття. Головний герой – учитель Михайло Ліщак, що вийшов із простої сім'ї і виніс звідти чесність, безкомпромісність, чисті ідеали, гострий розум і беручкість до всякої роботи. Він бачить своє покликання не тільки в навчанні дітей, але й просвітянській роботі серед населення, адже справжній інтелігент-педагог – педагог не лише на уроці. Емоції довкола викладової мови, підручників, «Просвіти», драмгуртків у Широкому вирують неабиякі. Поруч з Ліщакком його колега Степан Шенк, староста Василь Грабелка, селянин Митро Горошко, Василь Кертусь та багато інших. Але достатньо й негативу – управитель школи Йосип Молнар (прихильник «Общества Духновича»), окружний інспектор освіти Андрій Федьканич, зарозуміла вчителька Анна Загорська, що зверхньо відкидає світлі почуття Михайла, сільські євреї-лихварі, яких вистачало всюди, в тому числі в Широкому...

Одне слово – роман має велике пізнавальне та виховне значення.

За своє життя О. Сливка зіграв понад сто ролей. Як режисер поставив понад півсотні вистав (серед яких і свої вісім п'єс) з драмгуртками Велятина, Нового Давидкова, Руського Поля, Дубового, Тячева, Тересви.

Олександр Іванович Сливка залишався активним літератором до глибокої старості. Помер 30 березня 2008 року.

До 100-річчя О. Сливки в Золотареві відкрили меморіальну дошку патріарху закарпатського письменства, а видавництво «Гражда» презентувало перше посмертне видання письменника – «На цій тяжкій дорозі».

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

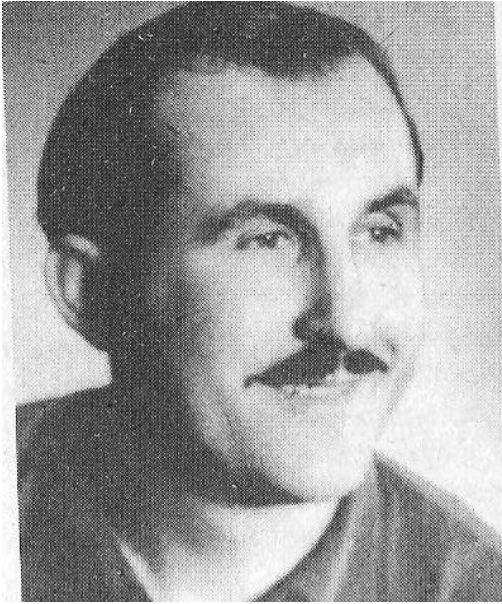
1. Розкажіть про життєвий і творчий шлях Олександра Сливки.
2. Які теми та проблеми порушені у драматичних творах О. Сливки? У малій прозі?
3. Схарактеризуйте сюжет роману «Широке»
4. В чому привабливість образу Михайла Ліщака?
5. Що є подібне і відмінне в діяльності тодішньої і сучасної школи?
6. В чому полягає значення творчості та драматургічної діяльності О. Сливки?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький Павло. «Я ніколи не плював у криницю, з якої п'ю»: Інтерв'ю Олександра Сливки // Срібна Земля. Фест. – 2002. – 28 листоп. – 4 груд.
2. Губаль І. Забутий талант // Новини Закарпаття. – 1991. – 16 листоп., портр.
3. Губаль І. Як на довгій ниві: О. Сливці – 85 // Новини Закарпаття. – 1994. – 30 липн.
4. Губаль І. Творчість, сповнена високого гуманізму й милосердя / Передмова до книги О. Сливки «Широке»: Роман. – Ужгород: Патент, 2002.
5. Костевич І. Він любив Бога й Україну всім своїм щедрим і мудрим серцем // Срібна Земля. Фест. – 2009. – 15-21 жовт.
6. Пагіря В. В. Я світ узрів під Бескидом...: Сторінки історії. – Ужгород: Карпати, 1993, С. 198-201.
7. Хланта І. В. Літературне Закарпаття у ХХ столітті: Біобібліографічний покажчик. – Ужгород: Закарпаття, 1995. – С. 664-665.
8. Хустська гімназія / Упорядкування і передмова Василя Маркуся та Василя Худанича. – Ужгород: Гражда, 1994. – С. 53-55.

АНДРІЙ ПАТРУС-КАРПАТСЬКИЙ

(1917 – 1980)

*Патрус-Карпатський (справжнє прізвище Патрус) Андрій (*1917) поет родом з Закарпаття. Писати почав рос. мовою з 1934, друкувався в газ. «Русский народный голос» і «Карпаторусское слово». У 1939 утік з окупованого Закарпаття до ССРСР, де був кілька літ на засланні. По другій світовій війні жив на Закарпатті. Зб. поезій «Рідний край кличе» (1938), «Батьківщина кличе до бою» (1943), «Одної матері ми діти» (1946), «Що в серці найсвятіше» (1958), «Іду життям» (1960), «Бескиде, відродо моя» (1961), «Колиска орлина» (1963), «Малиново квітнуть ялини» (1966)... Зб. оп. «Чорт на мотоциклі» (1966), нарис «З левами на щитах» (1975).*

*«Закарпаття в Енциклопедії
українознавства»*

Патрус-Карпатський – найсуперечливіша постать в літературній Тячівщині. В ньому зійшлися русофільство й щирий патріотизм українця-верховинця, лірика і проза, Карпатська Україна і «Слово великому Сталіну», табірні сонети і «Батьківщина кличе до бою...» Разом з тим, це і типова біографія закарпатського митця ХХ століття, який міг жити в п'яти – шести державах.

Патрус Андрій Михайлович народився 29 березня 1917 року в с. Теремля на Тячівщині в селянській родині. З місцевої народної школи поступив на навчання у Хустську гімназію, яка була найближчою і єдиною у верхньому Потиссі у той час. Але згодом перевівся до Мукачівської гімназії, в якій панували русофільські настрої і з якої його теж виключили.

1937 року в Ужгороді виходить перша збірка поета «Плетью по совести». Російська мова А. Патруса-Карпатського стала підставою для Володимира Бирчака зарахувати теремлянського автора до групи А. Карабелеша. Однак Патрус-Карпатський писав і українською мовою, друкує публіцистичні матеріали в комуністичній «Карпатській правді», а 1938 р. у Нью-Йорку стараннями емігрантів виходить його книжка «Рідний край кличе».

У часи Карпатської України А. Патрус-Карпатський працює в газеті «Нова свобода», і після окупації краю Угорщиною він опинається в концтаборі у с. Крива біля Хуста. Вирвавшись на волю, 29. 09. 39 нелегально емігрував до

Західної України і на 3 місяці потрапив до в'язниці. З січня 1940 року працює в газетах «Червоний кордон», «Форпост соціалізму». Влітку 1941 року він призваний до Червоної Армії. Як підданого Чехословаччини, його відрядили в Саратов, потім у Ташкент, і навіть в Індію (1942 – 1943).

Володіючи чеською мовою, Патрус-Карпатський виконує перекладацькі функції в Чехословацькій військовій дипломатичній місії в Куйбишеві, а відтак опиняється в Чехословацькому корпусі, у складі якого разом із земляками, такими ж утікачами за перевал, воює проти фашистської Німеччини і доходить до Карпат. За іншими відомостями – дезертирував у Москву, працював спецкором газети «Красная Башкирия».

В 1943 році в Куйбишеві виходить його поетична книжка «Батьківщина кличе до бою». Вірші цього періоду друкувалися на листівках, які скидали на Закарпатті з літаків.

Після возз'єднання Закарпаття з УРСР активно включається в нове життя, з червня 1945 р. працює в «Закарпатській правді». 1946 року в Ужгороді у видавництві газети «Закарпатська правда» виходить книга вибраних поезій Патруса-Карпатського з промовистою назвою – «Одної матері ми діти».

Незадовго до цього один з російськомовних колег Патруса М. Попович у слова «Діти матері одной» укладав інший зміст.

4 травня 1946 року в Ужгороді створено відділення Спілки письменників, яке очолив А. Патрус-Карпатський. Але через півроку «Закарпатська правда» звинувачує поета у вихвалянні В. Гренджі-Донського та А. Карабелеша. Подібні звинувачення звучать на зборах інтелігенції м. Мукачева. А в жовтні 1947 Патрус-Карпатський був заарештований за надуманими звинуваченнями і отримав строк 25 років виправно-трудових таборів. І навіть у неволі на Півночі продовжує творити, підготувавши рукописи поетичних книжок «Іскри з-під кайла», «Голуба далечинь», історико-художній роман у віршах російською мовою «Карпатська соната», поему «Олекса Борканюк» тощо.

Відбувши ні за що дев'ять років у таборах, А. Патрус-Карпатський 20.10.1956 р. був реабілітований за відсутністю доказів звинувачення і повернувся до рідного краю.

Верховинський поет аби мати змогу не тільки писати в шухляду (що теж робив), але і видавати нові книги, іде на компроміс із владою, пише покаяльні статті, у яких піддає себе нищівній критиці за «помилки» минулого.

Одна за одною в Ужгороді і Києві виходять нові книги лірики А. Патруса-Карпатського – «Що в серці найсвятіше» (1958), «Іду життям» (1960), «Бескиде, відрадо моя» (1961), «Колиска орлина» (1963), «Малиново квітнуть малини» (1966), «Терези часу» (1967), «Верховина» (1978).

Попри проживання в Минаї під Ужгородом, а згодом і в Києві Патрус-Карпатський залишається сином Карпатських гір:

Я не гість, що вип'є чарку і поїде,
 Ще візьме слив'янки в торбу, як даси.
 Я – твій син, Бескиде, плоть твоя, Бескиде,

Бо моя колиска – ці густі ліси.
(«Бескиду»)

Патріотичні мотиви, мотиви малої батьківщини, що живить почуття любові до Вітчизни – України, залишалися основними в поезії повоєнно-посттюремного періоду. В умовах СРСР необхідно було уточнювати радянськість і соціалістичність Батьківщини. Правда, синівська любов залишається такою всюди, навіть у внутрішніх військах, що вартують на вежах довкола таборів з такими ж синами-патріотами. Мається на увазі сонет «Син і мати» з табірних поезій, у якому гуцул-новобранець на вежі з карабіном стереже рідну матір. Картина цілком реальна в умовах повоєнного соціалізму. Герой вірша, не витримавши такої наруги, «знімає рвучко карабіна з пліч – і дев'ять грамів гаснуть у горлянці».

До речі, тюремна лірика А. Патруса-Карпатського, рукописні шухлядні поезії, що зберігалися в сімейному архіві, є свідченням трагічної роздвоєності поетів тієї доби: співаючи дифірамби Сталіну і соціалізму, вони виливали на папір і свої справжні почуття та міркування, лише частину з яких віддавали до друку.

Тільки в умовах незалежності закарпатська преса частково ознайомила читачів із табірною творчістю Патруса-Карпатського. А найповніше видання поета вийшло зовсім недавно в серії «Письменництво Закарпаття» (Патрус-Карпатський А. М. Голуба далечінь: Вибрані поезії – Ужгород, 2008). До нього увійшли поезії із прижиттєвих збірок, цикл «З Бгаратського щоденника. Подорожі по Індії» 1942 – 1943, Табірні сонети 1947 – 1965 та інші приховані твори, поеми «Предтеча за Бескидами» (про О. Духновича), І. Франко, «Карпатська соната», трагедія «Юнь – Яга».

В таких умовах А. Патрус-Карпатський сконцентровує свою увагу на витонченості і вишуканості поетичного слова. Поетичним і естетичним кредом його творчості може слугувати наступний восьмивірш:

Переживем любов і зраду,
Гучну хвалу й ганьбу велику.
Лиш кетяг стиглий винограду
Звисатиме з лози довіку.
Відступляться близькі і милі,
Зітліють книги у книгарні.
Лише троянди – й на могилі
Зостануться звабливі й гарні.

Інтимна лірика А. Патруса-Карпатського – це витончені узорі почуттів ліричного героя, якому доля піднесла і карколомні повороти, і здатність підвестись разом з коханою у небеса:

Я чув пісні, що їх венеціанки
Як солов'ї, співали на гондолі,
Та кращі цих пісень – пісні горянки,
Як полонини квітнуть ясночолі.

Всміхалися привітно юнаку
Полячки ніжні, білі, мов лілеї,
Та я зустрів між ними лиш таку,
Що відблиском була краси твоєї.

Любов до Батьківщини і найніжніші почуття до своєї обраниці – два потужні струмені його поезії.

На вірші Патруса-Карпатського складено кілька пісень. Займався він і перекладацькою діяльністю.

Помер 19 квітня 1980 року в Києві. Похований на Байковому кладовищі.

В 1987 році в Києві з передмовою М. Дубини вийшла збірка поезій нашого земляка знову ж із красномовною назвою – «Співучі смереки».

За карколомні повороти долі його порівнювали з Монте-Крісто, за творчість – віртуозом поезії, фундатором не тільки Спілки письменників у Закарпатті, але й елітної поезії. Доля правди є в кожному з визначень. Хоча... пізнати всю глибину творчості такого поета майже неможливо...

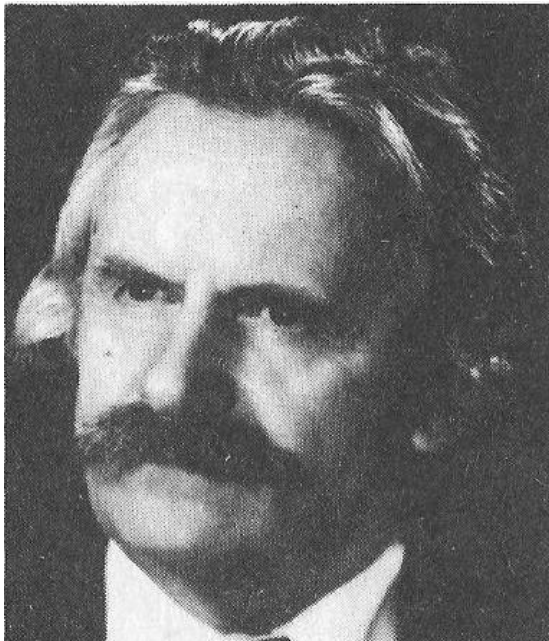
ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Розкажіть про життєвий і творчий шлях А. Патруса-Карпатського.
2. Чим можна пояснити «двомовність» поета?
3. Що спільного у творчості А. Патруса-Карпатського й інших поетів того часу?
4. Чи правильно він поступав, коли каявся за «помилки» молодості?
5. Які основні мотиви поетичної творчості А. Патруса-Карпатського?
6. Поясніть естетичні погляди поета. Знайдіть у поезіях рядки, в яких вони висловлюються.
7. Схарактеризуйте образ батьківщини в поезії А. Патруса-Карпатського.
8. В чому особливості інтимної лірики поета? Чи можна його назвати верховинським соловейком, співцем жіночої краси?
9. Підготуйте усну доповідь на одну із тем: «Провідні мотиви поезії А. Патруса-Карпатського», «Мої роздуми над лірикою А. Патруса-Карпатського», «Доля поета невіддільна від долі матері-вітчизни (на прикладі життя і творчості А. Патруса-Карпатського)».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Басараб В. Поетова доля: До 75-річчя з дня народження А. Патруса-Карпатського // Новини Закарпаття. – 1992. – 28 берез.
2. Габор Г. Тернистим шляхом: До 76-річчя з дня народження А. Патруса-Карпатського // Дружба. – 1993. – 27 берез.
3. Габор – Рак Г. Ми пам'ятаємо вас, поете // Дружба. – 1995. – 30 берез.
4. Гаврош Олександр. Закарпатський Монте-Крісто: Слово про поета Андрія Патруса-Карпатського, чия контраверсійна доля ще потребує вивчення // Україна молода. – 2009. – 16 червн.
5. Довганич О. «Мої жаля і світлі мрії...»: (Нове про А. М. Патруса-Карпатського) // Карпатський край. – 1994. – № 5 – 6. – С. 52 – 55.
6. Довганич Омелян. Нескорені акорди репресованого поета / передмова до книги А. Патруса-Карпатського «Голуба далечінь»: Вибрані поезії / упорядкування, та передмова О. Д. Довганича; примітки Д. М. Федаки. – Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2008. – С. 5 – 16.
7. Дубина М. Во славу рідної землі / передмова до книги А. Патруса-Карпатського «Співучі смереки». – К.: Дніпро, 1987. – С. 5 – 13.
8. До 70-річчя від дня народження А. Патруса-Карпатського // Закарпатська правда. – 1987. – 5 квіт.
9. Патрус-Карпатський А. Вогонь з-під кайла: Цикл сонетів // Новини Закарпаття. – 1991. – 18 трав.
10. Фединишинець Михайло. Віртуоз поезії: (Роздуми з нагоди ювілею) // Новини Закарпаття. – 1997. – 29 берез.
11. Хланта І.В. Літературне Закарпаття у ХХ столітті: Бібліографічний покажчик. – Ужгород: Закарпаття, 1995. – С. 539 – 544.

ІВАН ЧЕНДЕЙ
(1922 – 2005)

*Чендей Іван (*1922), письменник, родом з с. Дубового на Закарпатті. Закінчив Ужгородський Ун-т (1952), працював у газ. "Закарпатська правда" і відповідальним секретарем Закарп. орг.-ції СПУ. Зб. оп., нарисів, повістей: "Чайки летять на Схід" (1955), "Вітер з полонин" (1958), "Ватри не згасають", "Верховино моя" (1960), "Чорнокнижник" (1961), "Поєдинок" (1962) та ін., роман "Птахи полишають гнізда" (1965). Крім того, сценарії, переклади з угор. тощо.*

*(Закарпаття в енциклопедії
українознавства)*

За цим невеликим гаслом в одинадцятитомній широковідомій енциклопедії, підготовленій НШТ ім. Т. Шевченка, – велике життя, покладене на олтар Батьківщини і Правди, півстоліття активної великої літературної праці, принципова та чесна життєва і громадська позиція, десятки книжок художніх творів, переклади, кіносценарії, науково-дослідницька робота у фольклористиці, культурно-громадська діяльність тощо.

Іван Михайлович Чендей народився 20 травня 1922 року в селі Дубовому на Тячівщині в патріархальній селянській родині. Його батько, Михайло Петрович, був не тільки беручким до всякої роботи, вправним косарем, орачем, будівельником, шанованим газдою, а ще й відомим на всю околицю характерником, що мав сільське прізвисько Кіфак. В автобіографічній повісті "Луна блакитного овиду" письменник повідав про свого батька так: "І в старості своїй він прекрасний... Борода у нього – для ікон і портретів, пишна, хвиляста на одухотворенім лиці, як у Леонардо да Вінчі...

Не було такої роботи, при якій не був би прекрасним. Навіть тоді, коли піт виступав на його змученому, зате зосередженому обличчі...

У нього було багато талантів. Він міг стати великим оперним співаком, диригентом...

Вміння будувати оповідь, не тільки дивитися, але й бачити, здатність проймається чужими радостями й болями, проникати в глибини душі могли привести його в літературу.

Не сумніваюся, що писав би тільки схвильовано. Що пристосовництва і догідництва не терпів би, лжу – ненавидів. Що був би строгим до себе й прагнув висот у красі. Життя його стало би не тільки радістю, але й мукою та був би одухотвореним і чистим у праці, як і на полі, на ниві, на всіх роботах, що їх за життя переробив...”

Принагідно зазначимо, що повість написана 1966 року, буквально напередодні сумних подій у біографії самого письменника, що ніби у воду дивився, перебираючи важку ношу свого батька, ношу чесної самовідданої людини.

Мати письменника, Васирина, як написано там же, “народилася в сім’ї Федора Головчука в Дубовому. Родина Головчуків у селі була одна – заможна і поважна мудрим, працьовитим господарем, що мав великий вроджений розум, хоч за життя не знав ні читати, ні писати.”

Споконвічні народні традиції, що шанувались у сім’ї, безперечно, не могли не позначитись на формуванні допитливого хлопчини, який спрагло тягнувся до знань.

Охрестили Івана разом з братом-близнюком Петром у Вільхівцях, бо в Дубовому в той час ще не було ні православного храму, ні такого ж священика. Лише кількома роками по тому, Михайло Чендей-Кіфак докладіє і рук, і зусиль, і коштів, аби звести відповідних його сумлінню аж дві церкви, що стануть оригінальними пам’ятками дерев’яної культової архітектури 20-30 р. р. ХХ століття. Вони і зараз стоять попри неодноразові спроби радянської влади закрити і зруйнувати, хоч і не оминула їх доля бути зміненими (чи оправдано?) штукатуркою та бляхою.

А далі була сільська школа у пристосованому приміщенні з першою вчителькою Йоланою Тимкович, що їй присвячено оповідання “Вікна у світ”.

1935 року батько віддає Івана в науку до Хустської реальної гімназії, що була найближче від Дубового і єдиною у верхньому Потиссі. Вона вважалася мішаною з точки зору національної орієнтації, а 70 % учнів мали селянське походження. При гімназії діяла українська скаутська організація “Пласт”, а в місті були діяльними Товариство “Просвіта” та Общество имени О. Духновича. Вчителі теж мали різну орієнтацію, здебільшого москво- та українофільську. А організатором і вихователем гімназистів – літераторів був відомий фольклорист Петро Лінтур, що не позбувся свого москвофільства навіть за радянської влади, вже будучи професором Ужгородського університету.

Тому й не дивно, що в перших літературних спробах Іван Чендей послуговується мовою російською, хоча й прилучається до записів фольклорних матеріалів. Земляки ж бо, відомо, повсюдно користувались

рідною, українською, мовою. В газетах та літературному альманасі “Будет день” (1941) з’являються друком півтора десятка оповідок, нарисів, етюдів І. Чендея, своєрідної поезії в прозі.

Але гімназію в умовах війни так і не вдалося закінчити. В 1942 році під наглядом гортіївської влади юнак опинився на будівництві вузькоколійки, а згодом у війську.

Одразу після визволення краю від угорсько-фашистських загарбників І. Чендей у вирі нового життя. В листопаді 1944-го був учасником I-го з’їзду народних комітетів, що проголосив про бажання возз’єднатися з Україною, а з березня наступного року стає літпрацівником газети “Закарпатська правда”, якій віддає десять років. Одночасно навчається заочно на філологічному факультеті Ужгородського університету, який закінчив у 1952 році.

Іван Михайлович щиро вірив, що з визволенням Закарпаття утвердиться правда, соціальна справедливість, відродиться національна культура, підніметься людська гідність. Робив усе, що було в його силах, аби нове життя утверджувалось. Тому і брався за багато справ одночасно.

Попри роботу в газеті закінчив піврічні курси журналістики при партшколі в Харкові, в періодиці та альманасі “Радянське Закарпаття” друкує цілий ряд оповідань, нарисів, статей, рецензій на книги і театральні вистави. В 1960-1962 р.р. навчається стаціонарно на Вищих літературних курсах при Літературному інституті ім. О. М. Горького в Москві.

З окремою збіркою новел “Чайки летять на схід”, виданою в Ужгороді 10-тисячним накладом, письменник прийшов до читача в 1955 р., вже будучи членом СПУ (з 1950 р.). Книга викликала жвавий інтерес, а художня майстерність та стилістика малої прози І. Чендея стали об’єктом досліджень багатьох літературних критиків та науковців.

Новели й оповідання стали основним жанром прозаїка, до якого він вдався упродовж усього творчого шляху, внісши чималу лепту в таке явище, яке буде названо закарпатською школою новелістики.

Мала проза є основною і в наступних книгах Івана Чендея – “Вітер з полонин” (1958), “Ватри не згасають” (1960), “Задушна субота” (1960), “Чорнокнижник” (1961), “Поєдинок” (1962), “Син” (1962), “Вікна у світ” (1987) тощо.

Працює Іван Михайлович і в публіцистичних жанрах, що представлені у книгах “Верховино, мати моя...” (Про творчий шлях самодіяльного колективу Закарпаття “Боржава”) (1960), “Знайомтесь – Тячів, Рахів, Ясиня: фотонарис” (1966), “Коли на ранок благословлялося: Літературно-публіцистичний нарис про Д. Вакарова” (1967), “Свалявські зустрічі” (1977).

І. Чендей є співавтором (разом із С. Параджановим) сценарію художнього фільму “Тіні забутих предків” за однойменною повістю М. Коцюбинського (1964), що відзначений десятками премій на всесвітніх кінофестивалях і заборонений в кінопрокаті Радянського Союзу аж до другої половини 80-х років. Він також написав кілька сценаріїв для художньо-

документальних фільмів (“Художники Закарпаття”, “Євгенія Долинюк”, “Верховина – краса моя”, “Чорна Тиса”, “Чому не шуміли смереки?”).

Залишив гарний слід Іван Михайлович і у фольклористиці. Захоплення народною творчістю й усвідомлення, що ці скарби необхідно записувати, прийшло ще за часів навчання в школі. Перші такі записи (коломийок) з’явилися друком 1938 року, згодом у збірниках “Казки Верховини” (1960), “Закарпатські пісні та коломийки” (1965), упорядкований І. Чендеєм збірник “Сказки Верховини” витримав кілька видань (1959-1976). В записах І. Чендея у співавторстві з П. Лінтуром побачив світ збірник “Казки зелених гір” (1965).

І все ж найгучнішу славу та визнання письменнику принесли великі епічні твори.

1965 року у видавництві “Радянський письменник” вийшов роман “Птахи полишають гнізда”, який мав величезний резонанс та зібрав відгуків, рецензій, літературно-критичних статей, що за обсягом більше від самого твору.

Вдумливий читач побачив у “Птахах...” не просто історію переживань старого горянина Михайла Пригари, він побачив широку панораму життя на Верховині, проблеми морально-етичного плану, коли нова радянська дійсність, огульно заперечуючи старі звичаї, заперечувала й вироблену віками народну мораль, традиції, вважала допустимим варварське нищення лісів і природи Карпат.

Про ці проблеми, як і про руйнування історичних пам’яток І. Чендей говорив у своєму виступі на 5-му з’їзді письменників України (1966). Це подобалось далеко не всім. Недоброзичливців вистачало і в доколалітературному оточенні, і в ідеологічних обласних кабінетах, звідси посилалися сигнали в Київ і навіть Москву.

Роман “Птахи полишають гнізда” було висунуто на здобуття Державної премії ім. Т. Шевченка. Але не відзначено... Хоча проблеми, порушені тут, через десяток років знайдуть своє відображення в повісті російського письменника В. Распутіна “Прощание с Матерой” і будуть належним чином оцінені.

А тим часом закарпатський прозаїк працює. Багато, із селянською неквапливістю, що називається – на совість. 1968 року в київському видавництві “Молодь” побачила світ нова книга І. Чендея “Березневий сніг”, до якої увійшли повісті “Іван”, “Луна блакитного овиду” та декілька оповідань (серед них і “Пілюлі з-за кордону”). Саме ці твори, у яких автор досягнув не тільки небаченої досі висоти художньої майстерності, але й оголив правду життя, стали не лише і не стільки об’єктом вдумливого аналізу літературної критики, скільки нагодою поквитатися з митцем, що наважився мати свою думку, правдиво й чутливо вказував на симптоми важкої хвороби радянського суспільства. Критика переросла у відверте шельмування, розправу з тяжкими наслідками.

Хтось із обласного начальства упізнав себе в образі Дмитра Дмитровича, якого так і не дочекалася хвора мати (замість з'явитися матері на очі прислав імпортні ліки шофером на державній машині), інші у протистоянні маразматика-комуніста, сільського керівника Івана Каламара і доброго та розумного священика Івана Стаха побачили наклеп на радянську дійсність, а треті крім патріархальщини в автобіографічній повісті не забули пригадати про захоплення І. Чендея старовиною у “Птахих...” та публічних виступах.

Огульне шельмування письменника партійними ідеологами було поставлено на широку ногу: обговорення (а фактично нищення) в Дубівській школі та кафедрі української літератури УжДУ, на зборах сельчан у Будинку культури, куди заганяли недільної днини після служби Божої, друкування колективного листа “Життя – у кривому дзеркалі” та коментарів Чендейових колег по перу В. Поліщука й М. Рішка “Чому обурилися дубівчани” в “Закарпатській правді”, з'ява редакційної статті там же та виступ партфункціонера М. Климпотюка “Поза правдою історії” у “Молоді України” тощо. Були намовляння до цього ще кількох письменників.

Оргвистовки не забарилися – 19 травня 1969 р. (напередодні 47-річчя з дня народження) на закритих партійних зборах Закарпатської організації СПУ розглядається питання “Про ідейні позиції автора книги “Березневий сніг”. Від Чендея вимагали каяття та визнання своїх помилок. Коли ж такого не сталося, його виключають із партії. А це тоді означало заборону друкуватися. На роботу теж нікуди не приймали – ідейно ж бо ненадійний. Хоч помирай з голоду, якщо не визнаєш правильності практичного втілення комуністичної ідеології. Навіть син Михайло змушений був поступати до Львівського університету, а не в рідному місті. Додаймо до цього й особисту трагедію – загибель в автокатастрофі іншого сина, Мирослава, і спробуймо уявити, що довелося пережити письменнику в “гуманних” жорнах радянського концтабору часів брежнєвщини.

Тільки через дев'ять років (у 1977) в ужгородському видавництві “Карпати” вийде книга нарисів “Свалявські зустрічі”, а нові книги повістей та оповідань (“Казка білого інею”, “Теплий дощ”, “Кринична вода”) з'являться аж у 1979-1980 роках.

Справедливість торжествує, рани погоїлися?

У 80-ті роки Іван Чендей повертається в літературний процес та до активної громадської роботи. 1982 р. виходить двотомник з передмовою М. Жулинського, 1984 – нове видання “Птахів...”. 1987 – київські видавництва друкують збірки оповідань (“Вікна у світ”) і повістей (“Луна блакитного овиду”), в Ужгороді з'являється друком новий роман “Скрип колиски”, що був удостоєний премії ім. А. Головка, як кращий роман року.

Та до повного торжества правди і справедливості дійде наступного, 1988 року. Тоді журнал “Вітчизна” № 10 друкує уривок з рецензії на “Скрип колиски” М. Носи під красномовною назвою “Чи обурюються дубівчани?”, а 24 грудня “Молодь Закарпаття” подає матеріал “Птахи повертаються в свої

гнізда: Письменник про свою творчість у часи застою”. Та найголовніше – в Києві з’являється друком нова книга І. Чендея “Калина під снігом”, куди крім нових творів увійшли також багатостраждальна повість “Іван” та оповідання “Пілюлі з-за кордону”, а слідом за нею й схвальні рецензії в періодиці Ужгорода, Львова, Києва. Ще через рік “Карпати” видають повість “Далеке плавання”.

Нові перебудовчі реалії підштовхують обкомівських чиновників запросити Івана Михайловича прийти за партійним білетом. Але письменник не квапиться відновлювати своє членство в партії, якій колись щиро вірив, від якої натерпівся і на яку відкривалися очі в багатьох.

Він вступає в новостворені Товариство української мови – Просвіту та Народний рух України. А з 1987 року очолює обласне відділення фонду культури, докладає немало зусиль, аби в Ужгороді таки з’явився пам’ятник Тарасові Шевченку.

В 1989 році дубівчани на зборах виборців, організованих тодішньою владою, а відтак і на зборах трудового колективу Закарпатського машинобудівного технікуму, зробили відчайдушну спробу висунути Івана Михайловича кандидатом у народні депутати Верховної Ради СРСР. В тодішніх умовах і з тим законодавством спроба не могла не провалитися. Письменник поставився до того факту по-філософськи, та тішили його пробудження верховинців, перебудові процеси, що досягли окраїн.

1994 року збірку “Калина під снігом” і найперше повість “Іван” було відзначено Державною (тепер Національною) премією ім. Т. Шевченка. В краї широко святкувалися ювілеї письменника (70-, 75- та 80-річчя з дня народження). На жаль, влада так і не спромоглася до останньої круглої дати видати вибрані твори І. Чендея, хоча відповідний указ Президента й передбачав подібне.

Митець з батьківською теплотою ставився до молодих талантів. В його ошатному будинку частими гостями були не тільки видатні культурно-мистецькі діячі, але й студентська творча молодь, що згодом повноправно увійде в літературу (наприклад, Д. Кешеля, Д. Кремінь, І. Ребрик, П. Мідянка). На дебютну книгу останнього Чендей чи не єдиний із закарпатських письменників відгукнувся схвальною рецензією “Поріг у літературу”.

З трепетним зацікавленням він слідкував за життям своїх земляків – дубівчан, до яких часто навідувався в гості, на зустрічі, конференції, свята, або й просто до численних родичів ніби й без видимих причин. Місцева середня школа отримала від знаного свого земляка цілу бібліотечку книг різних авторів.

І. Чендей удостоєний премії ім. В. Винниченка (1991), нагороджений “Почесною відзнакою Президента України” (1993), орденом Закарпатського обласного оргкомітету з відзначення 20-ї річниці НРУ “20 років Народному Руху України за перебудову” (посмертно).

Після тривалої важкої недуги 29.11.2005 р. І. М. Чендей помер. Поховано його в Ужгороді, поруч із сином Мирославом. У Дубівській ЗОШ І – ІІІ ступенів встановлено барельєф письменника роботи В. Коржа.

З вулиці Високої в обласному центрі, де письменник мешкав, як колись із батьківського поля в урочищі Ясіня (у творах – гора Ясенова), можна було ніби й оглянутися не тільки на околиці, але й на пройдений шлях у житті, аби всупереч старечій немочі сказати: “Життя я прожив у літературі чесно, радий, що зробити дещо встиг” (з листа до автора).

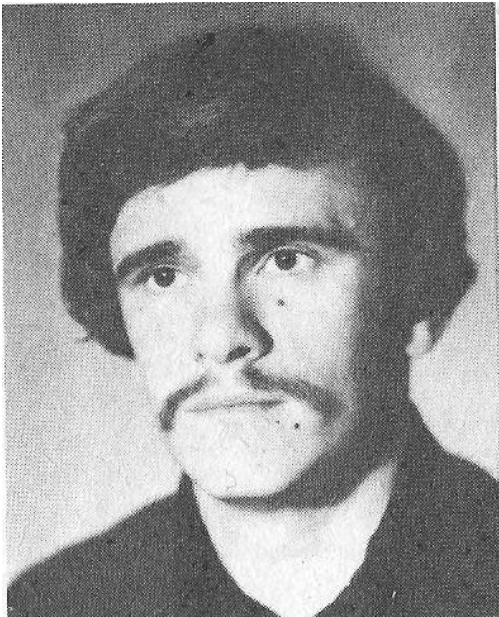
ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Розкажіть про життєвий і творчий шлях І. Чендея.
2. Чим можна пояснити творчий дебют І. Чендея російською, а не українською мовою? Якими були перші кроки І. Чендея в літературі?
3. Схарактеризуйте жанрове та тематичне багатство творчої спадщини письменника.
4. Про події якого періоду в історії Закарпаття йдеться в повісті “Іван”? Визначте тему твору.
5. Чим повчальна історія Івана Каламара для нашого сучасника?
6. Визначте ідею повісті “Іван”. В чому полягає її актуальність?
7. Підготуйте усні доповіді (творчі роботи, реферати) на одну з тем:
 - І. Чендей – майстер малої прози;
 - Повість “Іван” – присуд бездуховності та аморальності;
 - Художня деталь у творчій лабораторії І. Чендея;
 - Материк Івана Чендея.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Жулинський Микола. Історія його краю – в його творах / Передмова до книги І. Чендея “Вибрані твори”: в 2-х т. – К.: Дніпро, 1982. – Т.1. Оповідання. Птахи полишають гнізда... : Роман, С. 5-18.; // Укр. мова і літ. в школі. – 1982. – № 4. – С. 36-47.
2. Жулинський Микола. Сходження на Ясенову: І. Чендею – 70 // Новини Закарпаття. – 1992. – 19 трав.
3. Закарпатці – лауреати Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка / Упорядкування та передмова О. Д. Скунець. – Ужгород: Гражда, 2003. – С. 59-82.
4. Мідянка Петро. Його Ясенова: До 70-річчя Івана Чендея // Дружба. – 1992. – 20 трав.
5. Носа Михайло. Дубівчани в одежі слова: Вивчення творчості Івана Чендея в школі. – Ужгород: Гражда, 2005. – 52 с.: іл.
6. Поп В. Його журавлі, його літа...: І. Чендею – 70 // Новини Закарпаття. – 1992. – 20 трав., портр.
7. Сивокінь Григорій. Проникаючи й випереджаючи...: До 70-річчя Івана Чендея. // Закарпат. правда. – 1992. – 20 трав.
8. Скунець Петро. Патріархальний чи патріарх?: Спроба прочитати Івана Чендея в рік його 80-ліття // Срібна Земля. – 2002. – 18 трав.
9. Та, що влетіла чайкою в його життя (інтерв'ю М. Чендей А. Романенчук) // Карпатська Україна . – 2003. – 4 жовт.
10. Федака Дмитро. Від народного кореня, жури і втіхи народної: На здобуття Держ. премії ім. Т. Г. Шевченка // Карпатська Україна. – 1994. – 3 берез.
11. Федака Дмитро. Ескіз його материка // Новини Закарпаття. – 1997. – 20 трав. – портр.
12. Хланта І. В. Літературне Закарпаття у ХХ столітті: Біобібліографічний покажчик. – Ужгород: Закарпаття, 1995. – С. 776-790.

ПЕТРО МІДЯНКА
(Нар 1959 р.)

Без сумніву Петро Мідянка своїм політичним хронотопом належить до тих українських поетів, які творять образ єдиноможливого найближчого майбутнього України, де центр сильний маргінесом, а окраїна – інтелектом і фізичною силою центру. Його поезія елітна, бо вона готує той вирішальний інтелектуальний прорив в Україні і, зокрема, в Закарпатті, який сприятиме витворенню з українців воістину модерної нації.

Наталія Вигодованець

Поет-вісімдесятник, естет-гуманітарій, постмодерніст, міфологіст, метафорист, нетрадиціоналіст, Петрос Карпаторос, Мідянка Темний – це далеко не всі означення, якими титуловано сучасного українського поета із Широкого Луга. Що криється за кожним із них, зрештою, що таїть у собі це сучасне мистецьке явище – Петро Мідянка з його неординарними поетичними книжками та есеями? Таке питання задає собі кожен літературний критик, журналіст, що пробує писати про феномен Мідянки, учитель-словесник та вдумливий читач.

І скільки читачів, стільки буде і думок-вражень. Або не буде їх зовсім, на жаль. Бо справжнє мистецтво саме так і сприймається – суто індивідуально.

Петро Миколайович Мідянка народився 14 травня 1959 року в селі Широкому Лузі в селянській родині. Позаяк прожити на Верховині виключно із газдівства було нелегко, батькові довелось не тільки косити й орати. В інтерв'ю Г. Макаренко (Срібна Земля. Фест. – 2008. – 16-22 жовтня) Петро розказав наступне: “Батько прожив 95 років. Характер мав поміркований і толерантний. Лісоруб за професією, він ставився до освіти з великою повагою, до літератури – ні. Мама походила з родини знаменитих музикантів Мотрів. Їй нині 86 років, однак зберегла добру пам'ять і природну кмітливість. Терпіла і досі терпить молодшого сина, його “вливання” в духовність, а не в маєтки”.

Додамо, що батько поета народився ще в кінці XIX століття в Австро-Угорщині, мав за плечима досвід проживання в різних державах, був добрим оповідачем про минувшину.

Отож, Петрові передалися у спадок від батьків не тільки сінокоси (косалова), а й вічна жадоба до пізнання. Здобувши середню освіту в Хусті, він поступає на філологічний факультет УжДУ, а там – у літературну студію ім. Ю. Гойди, рідне поетичне оточення, яке, проте, не завжди однозначно сприймало свого колегу.

Студентсько-творчі дебати – не найстрашніше з ужгородського періоду. Якось П. Мідянка необачно висловився про червоний колір, який його дратував, і поет потрапив у кадебістські жорна. До всього додалися і проблеми із заліком з цивільної оборони на військовій кафедрі, що призвело до академвідпустки.

1982 року, після закінчення університету, Мідянка повертається в рідне село і починає вчителювати в сусідній Новоселиці, а згодом у Тисолові. Робота вчителя-словесника водночас цікава і затратна (часу і нервів). Поет-початківець прагне не захиріти на відшибі, багато працює над самовдосконаленням і самоосвітою, друкується в газетах, журналах (“Дніпро”, “Прапор”), колективних збірниках та альманахах (“Ранковий клич” – 1981, “Вітрила” – 1985).

Перша книжка поета “Поріг” з’явилась на світ у 1987 році в київському видавництві “Молодь”. Зовнішньо вона ще містила атрибути радянської доби, однак за змістом уже вигідно вирізнялася з-поміж комсомольсько-пафосного багатоголосся попередніх часів. В анотації уже ні словечка про радянськість, натомість – “виразно відчутний колорит закарпатського краю”, у віршах ідеться “про історію і сьогодення рідної землі”.

Книжка привернула до себе увагу. В “Закарпатській правді” І. Чендей відгукнувся статтею “Поріг у літературу”, а в газеті “Дружба” з’явилась рецензія М. Носи “Високе небо над Верховиною”. “Львівський критик Т. Салила, роблячи огляд поезії закарпатських акторів (“Хай слово правдою озветься”. – Закарпатська правда за 21-22 травня 1988 року), теж звертає увагу на “жанрово-стильові, ідейно-сміслові, формальні пошуки” молодого поета, ставлячи його в один ряд з І. Римаруком, В. Герасим’юком, І. Малковичем, Ю. Андруховичем та іншими. 1991 року П. Мідянку приймають до СПУ.

Вірші поета від самого початку сприймалися по-різному, але визнання їх досконалості й оригінальності було незаперечним. Авангардистська група БУ-БА-БУ радо приймає його у своє коло.

А тим часом автор продовжував творити, і навіть у смутні, кризово-невеселі 90-ті роки, коли зникла цензура, а разом з нею і державна підтримка книжково-видавничої сфери, видав нові збірки “Фараметлики” (1994), “Зелений фирес” (1999) – обидві у ужгородській “Тражді” і “Осередок” 1994 у Києві.

У них остаточно утверджується своєрідність світобачення П. Мідянки – Петроса-Карпатороса з його зачарованим колом тем – нашаруваннями історичних епох на рідні околиці, збайдужіння до духовних осердь верховинського простолюду, протистояння добра і зла у різних проявах, шукання етногенезу русина-українця. І при всьому – органічно-обов'язкове використання архаїзмів лексичних і топонімічних, що дивно перевтілюються у новотвори-неологізми, густа метафористичність і символи, що потребують і авторських роз'яснень, і спеціальних академічних досліджень. 1995 року йому присуджують міжнародну премію “Благовіст”.

Петро Мідянка продовжує торувати свою поетичну стежину, що з роками перетворюється у широкий шлях, який веде і на довколишні верховини – полонини, і в широкі європейсько-заокеанські світи. Він не бажає дослухатися до розгубленої земляцької публіки, що закликає писати зрозуміліше, він комфортно почувається і серед київських завідників поетичних тусовок, що “шизіють” від незрозумілих закарпатських слів, і серед обмеженого контингенту шанувальників елітарно-глибокої поезики у кав'ярнях Ужгорода чи Львова, Пряшева чи Праги. Він не зважає й на те, що читач в рідному Широкому Лузі і Тячівщині загалом залишився без можливості придбати поетичну книжку П. Мідянки; бо ці книги всуціль видавалися стараннями і коштом видавництв, а самому автору перепаде якийсь десяток-другий, не кажучи вже про знищену систему роздрібної торгівлі книгамив рідному краї. “Зелений фирес” відзначено обласною літературною премією ім. Ф. Потушняка (2000).

Життя триває, а Петро Мідянка видає нові книги: “Трава господня” (Львів: Кальварія, 2001), “Дижма” (Київ: критика, 2003), “Срібний примаш” (Івано-Франківськ: Лілія, 2004). Журналісти наввипередки прагнуть написати про широколужанського відлюдника, який косить трави під полонинами, газдує абсолютно по-дідівськи, а пише вірші, як європейські постмодерністи XXI століття.

Мідянкові земляки подались на заробітки в Європу, а в Широкий Луг до Мідянки торують дорогу чеські і словацькі перекладачі і кіномитці. У 2004 році Українська ініціатива в ЧР видає в Празі ще одну цікаву книгу Мідянки – “Uzhorodske kavárny. Ужгородські кав'ярні”. Вона – двомовна. Перекладач Томаш Вашут, аби краще передати “Мідянкув язик і стіл”, вдається до паралельного друку чеською та українською мовами.

2007 року у Пряшеві вийшла книжка П. Мідянки “Запах тирличів”, спонсором видання виступило міністерство культури Словаччини. Остання в часі збірка “Ярмінок” (Київ, 2008 р.) визнана кращою книгою року в Україні.

Петро Мідянка витворив свій своєрідний поетичний світ. Він є таким, яким є, без прикрас, зі своїми плюсами й мінусами, проблемами і напучуваною безпроблемністю. Автор рідко вдається до відображення через власне “я”, однак присутність ліричного героя вчувається майже завжди. Від найпершого вірша першої книги “Поріг”:

Нам любити величезні цегельні будинки,
 Щеплені садівниками троянди коло них...
 Нам чекати дизелів переповнених
 На крихітних станційках,
 Шукати запилюжені книжки по сільських
 Крамницях.
 Шептати уривки з “Весни у Єгипті...”
 Врешті, одухотворювати цю землю... –

і до невидимої присутності у ствердженні: “Вихори, сніги і мор іде за руськими по плоті”, бо “це наша дижма”, тобто – і десятина, і борг, і доля водночас.

Попри позірну гру слів довкола кореня рус – (руський, Русь, угророс, карпаторос, віра руська і так далі) – це шлях до утвердження споконвічного нашого українства, а не чогось іншого, чого вистачало упродовж під‘яремних століть, та й сьогодні не бракує. Його вірші про національну самоідентифікацію не прості для обивательського сприйняття – розуміння. Але ліричний герой біля батькової труни, пам‘ятає, що “є ще... батько-Мараморош”, де:

Кинув моцне в дебря цю насіння
 Ялівцю, мелайного стебла.
 Щоб з ґрунтів убогих Україна,
 Україна в душах проросла.

П. Мідянка прагне писати не про себе зі своїми щоденними почуваннями та пориваннями, він радше осмислює цей різнобарвний світ, де щодня “культурний „быт”, і гори подушок, і вибір між кишками та книжками”, де доводиться “секиру з сикоморів без потреб” “вживати й “ізнав совою вити на роштелі спланованих осель”.

Поетова душа болить сьогоднішнім, де найголовніша проблема вибору між кишками і книжками, де “циганська правда, українська лінь...”, де “не кожен суций думає – гадає, що ми отут, як вранішня роса!”, зрештою, де:

Бідуєш мовчки в прадіднім селі,
 В запліччі Марамороша стрімкого,
 Де від поезії немає вже нікого,
 На торжищах – попи і вчителі.

Водночас – це твоя дідизнина (бабизнина – вутцюзнина – материзнина). Якою б непривабливою вона не виглядала, де ще матимеш відчуття своєї прив‘язаності і до родини, і до односельчан, і до неповторних пасем гірських, і куди матимеш змогу завжди повернутися з далеких-далеких світів.

Якось П. Мідянка висловився так: “Моя поезія з’явилася своєчасно”. Звичайно, ці твори не мали шансів бути надрукованими років на двадцять раніше, в радянських умовах. Напевне, в майбутньому їх також розглядатимуть у прив’язці до сьогоденних мистецько-стильових шукань та суспільно-політичних перетворень. Хоча справжня поезія таки позачасова і вічна. П. Мідянка ось уже три десятиліття вибудовує свій поетосвіт, відкриваючи все нові й нові вершини, що видніються над Мараморошем-Тячівщиною з далеких просторів.

Він уміє в кількох чи кільканадцятьох поетичних рядках так спресувати свої роздуми, переживання, почування й болі, що кожен поетичний шедевр сприймається як сплеск і широка композиція, де кожне слово – троп, органічний і незамінний камінчик у мозаїці – картині. Останній рядок-два несе в собі ідею-висновок, назва-заголовок підказує мотив, а назви його книжок – то зазвичай цілий макрокосм зі своєю системою координат.

Читати його вірші можна безсистемно, ззаді наперед чи випадково-вибірково, під настрої і “з необхідності”, реально досліджуючи і просто знічев’я. Аналізувати такі твори – справа не проста, проте навдивовижу цікава.

В інтерв’ю П. Юрчуку про свою мистецьку лабораторію Мідянка сказав просто, прозаїчніше, ніж у поезіях: “Багато людей висловлювали мені вдячність і захоплення – від односельців до київських інтелектуалів. Але були й недобррозичливі відгуки...”

У світі є набагато складніші речі. Слід усвідомити, що поет сприймає світ по-особливому, крізь мистецьку призму, не так, як пересічний читач. Але рівень “зрозуміло – незрозуміло” не є головним у поезії. Тут насамперед важить чуттєве начало, а не раціональне...

А взагалі одним подобається, що мої вірші про Закарпаття, і вони пізнають тут знайомі реалії, лексику; іншим приємно, що це написав їх земляк; треті купують, бо це – Мідянка, – значить, має бути добре”.

Мотивація знайомства з творчістю П. Мідянки справді може бути різною. По-різному, очевидно, вона і сприйматиметься. Одне подібне – ця поезія таки варта того, аби її пізнавати...

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Схарактеризуйте творчий шлях поета.
2. Що спільного і відмінного у світосприйманні П. Мідянки і А. Патруса-Карпатського?
3. Інших закарпатських поетів?
4. Чи вписується творчість Петра Мідянки в контекст поетів-вісімдесятників та сучасної української поезії?
5. У чому полягає унікальність поетичного мислення Петра Мідянки?
6. Що є, на вашу думку, традиційного, а що новаторського у поезії П. Мідянки?
7. Проаналізуйте збірки “Поріг”, “Зелений фирес”.
8. Які художні засоби найбільше притаманні індивідуальному почерку поета?
9. На яких духовних цінностях наполягає автор у своїх поезіях?
10. Поясніть, у чому полягає своєчасність поезії Петра Мідянки.
11. Напишіть твір на одну з тем: “Широкий Луг на літературній карті України”, “Мої роздуми над поезією П. Мідянки”, “Рідний край у творчості П. Мідянки”, “Петро Мідянка серед своїх сучасників”.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Вигодованець Наталія. Петро Мідянка // Письменники Срібної Землі. До 60-річчя Закарпатської організації Національної спілки письменників України / Упорядник П. М. Ходанич. – Ужгород: КП “Ужгородська міська друкарня”, 2006. – С. 621-638.
2. Гаврош Олександр. Петрос Карпаторос: Перше інтерв'ю Петра Мідянки закарпатському журналістові // Срібна Земля. Фест. – 1997. – 3-12 січн.
3. Кузан Василь. Поезія старих слів або Віагра для поета // Старий Замок. – 2003-2004. – 31 груд. – 14 січн.
4. Макаренко Ганна. Петро Мідянка: “Широкий Луг – це натхнення й гіркота тирличу” (інтерв'ю) // Срібна Земля. Фест. – 2008. – 16-22 жовт.
5. Мідянка Темний: Часопис “Критика” – про закарпатського поета // Срібна Земля. Фест. – 2003. – 16-22 жовт.
6. Хланта І. В. Літературне Закарпаття у ХХ столітті: Біобібліографічний покажчик. – Ужгород: Закарпаття, 1995. – С. 487.
7. Чендей Іван. Поріг у літературу // Закарпатська правда. – 1987. – 6 грудня.
8. Юрчук П. Петро Мідянка: “Моя поезія з'явилася своєчасно” (інтерв'ю) // Дружба. – 2003. – 11 верес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баяновська М. Р., Децик Г. Д., Шумицька Г. В. Дидактичні аспекти аналізу літературного твору в загальноосвітній школі. – Ужгород: Гражда, 2005.
2. Берегівська українська гімназія: Матеріали науково-практичної конференції / Редактор-упорядник проф. Василь Худанич. – Ужгород: МПП “Гражда”, 1997.
3. Бирчак Володимир. Літературні стремління Підкарпатської Русі. – Факс. вид. – Ужгород: Карпати, Ужгородський виробничо-видавничий комбінат “Патент”, 1993.
4. Болдижар М. М. Закарпаття між світовими війнами. Факти. Події. Люди. Оцінки. – Ужгород: 2001.
5. Гомоннай В. В. Народна освіта радянського Закарпаття. – К.: Рад. школа, 1988.
6. Дорошенко Дмитро. Угорська Україна. – Ужгород: Срібна Земля, 1992.
7. Еган Е. Економічне становище руських селян в Угорщині: Меморандум. – Ужгород: 2001.
8. Закарпатська поезія ХХ століття: Антологія / Загальне упорядкування передмова В. П. Густі. – Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2003.
9. Закарпатське оповідання ХХ ст.: Антологія / Упорядкування, передмова, підготовка текстів, примітки та словник П. М. Ходанича. – Ужгород: ВАТ “Видавництво “Закарпаття”, 2002.
10. Закарпаття в Енциклопедії українознавства / Редакція, упорядкування та передмова Василя Маркуся. – Ужгород: Гражда, 2003.
11. Закарпатці – лауреати Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка / Упорядкування та передумова О. Д. Скунець. – Ужгород: Гражда, 2003. – 148 с.: іл.
12. Зимомря М. І., Рекіта В. І. Бібліографічний покажчик публікацій професора Василя Марка. – Ужгород: Гражда, 2006.
13. История городов и сел УССР. Закарпатская область. – Главная редакция УСЭ, 1982 г.
14. Історія української літератури ХІХ століття: У 2 кн. Кн. 1-2: Підручник / за ред. акад. М. Г. Жулинського. – К.: Либідь, 2005 – 2006.
15. Історія української літератури. Кінець ХІХ – початок ХХ ст.: У 2 кн. Кн. 1-2: Підручник / За ред. проф. О. Д. Гнідан. – К.: Либідь, 2006.
16. Історія української літератури ХІХ ст. (70-90-ті роки): У 2 кн. Кн. 1-2: Підручник / За ред. проф. О. Д. Гнідан. – К.: Вища шк., 2006.
17. Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн. 1-2: Підручник / За ред. В. Г. Дончика. – К.: Либідь, 1998.

18. Кондратович І. М. Історія Подкарпатської Русі для народу. – Ужгород: Карпати, Ужгородський виробничо-видавничий комбінат “Патент”, 1991. – 120 с.: іл.
19. “Криваві тіні Кремлю”: Літературна творчість репресованих (в т. ч. А. Патруса-Карпатського) / Упорядкування О. Д. Довганича та Д. М. Федаки; нариси про авторів О. Д. Довганича, О. В. Мишанича, І. Ю. Коршинського, В. В. Пагірі, С. П. Пойди, В. С. Попа, П. П. Тракслера, Д. М. Федаки, І. В. Хланти. – Ужгород: ВАТ “Видавництво “Закарпаття”, 2006.
20. Маркуш О. І. Гомін Тиси: Оповідання. Повісті / Упоряд.; передм. та приміт. В. С. Попа. – К.: Дніпро, 1991.
21. Маркуш О. І. Юліна: Повісті, оповідання / Упоряд. та вступ. ст. М. Дубини. – К.: Дніпро, 1981.
22. Микитась Василь. З ночі пробивалися... – Ужгород: Карпати, 1997.
23. Микитась В. Л. Через гори і кордони (Культурні й літературні зв'язки Закарпаття з Україною та Росією у ХІХ – ХХ ст.). – К: Тов-во “Знання” Української РСР, 1977.
24. Мишанич Олекса. Загальноукраїнський контекст літератури Закарпаття: Літературно-критичні студії. – Ужгород: МПП “Гражда”, 1996.
25. Мишанич Олекса. “Карпаторусинство”, його джерела й еволюція у ХХ ст.: Видавнича фірма “Відродження”, 1992.
26. Мишанич О. В. Карпати нас не розлучать: Літературно-критичні статті і дослідження. – Ужгород: Срібна Земля, 1993.
27. Мідянка Петро Миколайович. Вивчення творчості поетів Нью-Йоркської групи (Б. Бойчука, Б. Рубчака, Ю. Тарнавського) у процесі оглядових тем на уроках української літератури. – Ужгород: Гражда, 2004. – 52с.: іл.
28. Мідянка Петро. Фараметлики: Поезія / Вс. слово І. Ребрика. – Ужгород: Гражда, 1994.
29. Mid`anka Petro/ Užhorodske kavárny. Ужгородські кав'ярні / Вс. слово Р. Кочіка; Післяслово Т. Вашута. – Ukrajinska iniciativa v ČR, Praha, 2004.
30. Нариси історії Закарпаття. Том ІІІ (1946 – 1991). – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2003.
31. Носа Михайло. Дубівчани в одежі слова: Вивчення творчості Івана Чендея в школі. – Ужгород: Гражда, 2005.
32. Орос О. М. Грушівський монастир і початки кириличного слов'янського книгодрукування: Штрихи історії українського друкарства / У пошуках Грушівської друкарні. Передмова Д. М. Федаки. – Ужгород: Закарпаття, 2001.
33. Пагіря В. В. Я світ узрів під Бескидом...: Сторінки історії. – Ужгород: Карпати, 1993.
34. Пачовський Василь. Срібна Земля. Тисячоліття Карпатської України: Історичний нарис. – Ужгород: Закарпаття, 1993.

35. Патрус-Карпатський А. Голуба далечинь: Вибрані поезії / упорядкування та передмова О. Д. Довганича; примітки Д. М. Федаки. – Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2008.
36. Письменники Радянської України. 1917 – 1987: Біобібліографічний довідник / Автори-упорядники В. К. Коваль, В. П. Павловська. – К.: Рад. письменник, 1988.
37. Письменники Срібної Землі. До 60-річчя Закарпатської організації Національної спілки письменників України / Упорядник П. М. Ходанич. – Ужгород: КП “Ужгородська міська друкарня”, 2006.
38. Салига Тарас. Хай слово правдою озветься: Огляд поезії закарпатських авторів // Закарпатська правда. – 1988. – 21-22 травн.
39. Сливка Олександр. Широке: Роман / Рецензування, редакція та вступна стаття Івана Губалю. – Ужгород: “Патент”, 2002.
40. Станинець Ю. І. Юра Чорний: Повість, оповідання / Упоряд., вст.. ст., приміт., словник І. М. Ребрика. – Ужгород: Карпати, 1991.
41. Стежкою до світла. 100-річчю з дня народження Олександра Маркуша присвячується. Автор-упорядник І. І. Губаль. – Ужгород: Закарпаття, 1995.
42. Українська література, 11 кл. : Підручник для серед. загальноосвіт. шк.. / Р. В. Мовчан, Ю. І. Ковалів, В. Ф. Полгребенник, В. Є. Панченко; За загал. ред. Р. В. Мовчан. – Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001.
43. Українська література. 5-11 класи: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською і російською мовами навчання. – К.: Генеза, 2003. – 136 с.
44. Українська література. 5-12 класи: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – Київ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005.
45. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття : В чотирьох книгах. Кн. 3 / Упорядкування, фахове редагування та біобібліографічні довідки проф. Василя Яременка. – К.: Аконт, 2003.
46. Ференц Петро. Етнонаціональна орієнтація українців Закарпаття в 20-30-ті роки ХХ століття . – Мукачево: Карпатська вежа, 2005.
47. Хланта І. В. Літературне Закарпаття у ХХ столітті: Біобібліографічний покажчик. – Ужгород: Закарпаття, 1995.
48. Хропко Петро. Українська література: Підручник для 10 класу середніх шкіл, ліцеїв, гімназій, коледжів. – 3-тє видання. – К : Освіта, 1998.
49. Хустська гімназія / Упорядкування і передмова Василя Маркуся та Василя Худанича . – Ужгород : МПП “Тражда”, 1994.
50. Чендей І. М. вибрані твори: В 2-х т. Т 1-2 / Передм. М. Жулинського. – К.: Дніпро, 1982.
51. Шевчук Валерій. Муза Роксоланська: Українська література ХVІ – ХVІІІ століть: У 2 кн. Книга перша: Ренесанс. Раннє бароко. – К.: Либідь, 2004. – 400с.; іл.

52. Шевчук Валерій. Муза Роксоланська: Українська література XVI – XVIII століть: У 2 кн. Книга друга: Розвинене бароко. Пізнє бароко. – К.: Либідь, 2005. – 728 с.; іл.

ДОДАТКИ

ВИСОКЕ НЕБО НАД ВЕРХОВИНОЮ*

Земля не часто родить поетів і не часто книжковий дебют стає явищем у літературі. Здебільшого власний почерк, “своя” тематика і система образів та художніх прийомів окреслюється десь у другій, нерідко в третій-четвертій збірці, або й не окреслюється зовсім. Перечитуєш поезії Петра Мідянки з його першої книжечки “Поріг” (вид-во “Молодь”, 1987 р.) і переконуєшся, що, на щастя, так буває не завжди. Це тим більше приємно, бо, на противагу від інших читачів, маю змогу спостерігати за зростанням поета за десятків років.

Пригадується університетська літературна студія імені Юрія Гойди в Ужгороді, де 1976 року вітали ми новобранців-першокурсників, що, за звичаєм, мусили розповісти про себе анкетними даними і, найголовніше, віршами. Отоді і вразило нас слово непоказного худорлявого хлопця з далекого гірського села Широкий Луг, вразило перш за все своєю свіжістю, неординарністю, несхожістю на вірші початківців, ніби виступав перед нами не вчорашній школяр, а маститий заїжджий член Спілки. В той час були ми заядлими мрійниками, всі бачили себе знаменитостями, але змушені були визнати таки: у Мідянки – талант. Він уже тоді часто підмічав те, мимо чого інші “поети” проходили, для нього вже тоді не було закритих тем, прискіпливо працював над розширенням тематичних, лексичних, образних обріїв, ревно відстоюючи свої принципи і свої думки. А відстоювати було що, бо, захоплюючись поетичним тропом, Мідянка часто вдавався до “неземних” понять й слів, незвичних форм і ракурсів у висвітленні явищ на кшталт:

Ісус у міфологемі займався виноробством –
 Заради таїни
 Закарпатці садять Баню Ізабелу в своїх дворах.
 Оси прилітають у двори –
 Сідають на виноград, на закарпатців...
 А вони у виноградних точилах
 Босі, як янголи.

.....
 Бродить молоде вино, наче березнева Латориця.

Такі поезії здавались чи й не всім незрозумілими, автору ж завжди доводилось ще й коментувати, не тільки читати їх. В ті роки мислили ми категоріями звичними і багато що не вкладалося в наші голови. Згадується це не тільки тому, що дивимось по-іншому на минуле десятиліття. Заслужують глибокої поваги ті, яким не треба змінювати тональності, бо випередили вони час, наближаючи жадане оновлення. Пригадується ще й такий епізод.

*Свого часу рецензія була надрукована в газеті “Дружба” скорочено. Тут подається у первісному варіанті (з архіву автора).

В одному з віршів Петро Мідянка назвав базари “зустрічами щовітворними” і в такому вигляді поніс до редакції, а там порекомендували змінити слово, бо Райвиконком ухвалив проводити базар суботнього дня. Поет, ясна річ не міг погодитись із паперовим, а не справжнім станом справ, поезія так і не була надрукована.

А ще картини минулого приходять на гадку, бо в “Порозі” майже нема отих кучерявих зарозуміlostей, штучних вишуканостей, натомість прийшла глибина і простота. Книга пронизана таким простим і глибоким почуттям любові до рідного закарпатського краю, його самобутньої культури, думками про єдність багатьох суперечностей і віддалених реалій у нашому житті, про вірність предківським заповітам, осмисленням власного “я” у такому строкатому світі сьогодення. Зв’язок з рідним краєм простежується не тільки і не стільки в географічних назвах та прізвищах, перед нами одна за одною постають верховинські картини, в поетичних рядках знаходимо осмислення питання: чим для ліричного героя є рідний куточок.

Душа батьків, твоя душа – в Потиссі.
 Зазнав отрут і радощів, і втрат.
 Ці пасма гір, що восени вогнисті,
 Тобі належать з палахтінням ватр.
 Тобі човняр виспівує на Тисі.
 Тобі – містечок тиха таїна.
 Й під ноги падає сухе винове листя,
 На білий тракт... Така земля – одна.

В любові до батьківщини освідчувалось не одне покоління поетів, кожен робив це по-своєму, як умів, приємно відзначити, що П. Мідянка про найсокровенніше зумів сказати свіжо, напрочуд просто, без декларацій, якою й повинна бути любов до батьківщини.

Поезії, ясна річ, не якісь архімурі конструкції, які можна розібрати і розкласти по полицях, вони найменше піддаються саме аналізу. Поезії або сприймаються читачем, або не сприймаються, хвилюють, або не хвилюють. То ж даремна справа – вдаватися до детальної оцінки кожного вірша, тим більше в газетній рецензії. І все ж деякі поетичні образи варті того, щоб про них згадати. Вони щедро розкидані по всій збірці, щоразу додаючи щось до єдиного, збірного образу верховинського краю (“Душа закарпатців – це розкотиста пісня... й зашкарублі, тугі давньоруські слова”, “червона китайка осіння вкрила диких черешень зріділий гайок”, “Криволісся під зорями в чорних снігах”, “Внизу яворова моцується зав’язь... і стріхи зимарок до неба звелись”, “Лоша плаєм зеленим пливе в небовись” та ін.).

Разом з тим автор ніби переконує нас, що земля – одна, і сприймати її слід повністю, не вибірково, з усіма ознаками, не тільки хорошими.

Адже в закарпатців “пучки пальців червоні від полуниць, помідорів, барви на пряжу і цегли”, і одночасно “в закарпатців – дюралеві заборолла...”,

дзеркальні особняки” й “оббиває пороги барвисті віталень провінційна улесливість” на противагу шипшиновим зерняткам, що “засівається і терня зійде”, тому й зрозуміла тривога поета:

Чи виросте без колискової мій син?
 Без ладкання моя донька віддасться?..
 Невже нащадки, горда юна павіть,
 Найкращий скарб втоптали в небуття?

А які глибокі чуття вкладено в поезію “Угрин веснує”. Спершу може здатися, що ліричний герой ніби протиставляє умови життя верховинця і жителя теплого “в щедротях вже пониззя”, ніби й зависть вчувається в цьому. На принципах контрасту і поєднання полюсного, діалектичної єдності і боротьбі протилежностей і побудовано вірш:

Ти садівник – за щепами ж дивися...
 А я – скотар. Віддавна і на днесь.
 Обидва в глині, в рудуватій глині.
 Та не обом – перепелячий скрик.

Не заздрість, не бажання протиставити себе решті світу, а глибока любов, гордість, прив’язаність до рудуватої глини, до гір, в які запізнюється весна, криється в поетичних рядках. І нехай поспробує хтось переманити такого горянина в райський куточок, якщо для нього любов до батьківщини розпочинається тут, на рідному клаптику батьківської землі. І чи не нагадує він чимось героїв із книжок О.Довженка, І.Чендея, В.Распутіна, що стали вже класичними. Специфіка лірики не дає можливості вимальовувати всі ці подробиці, та між рядками вони криються.

Є в збірці чимало творів настроєвих, особисто – інтимних, з яких вимальовується образ ліричного героя, що захоплюється, сумує, спілкується з живою природою, а значить, знову ж осмислює світ навколо себе і себе в навколишньому світі. До поезій, що найбільше приваблюють своєю щирістю і теплою, слід віднести “Верховинську нуту”, “Звернення до крутогого”, “Серен співучий і легкі сирени...”, “Відкриєш давній крицевий замок...”, “Бачити арку зустрічі” та інші. Вражає і духовний світ ліричного героя, що прагне осмислити історію і цілу галерею митців у ній, причому найнесподіваніших, з драматичними долями і світоглядними концепціями, як наприклад Петрицький і Сіслей, Гойя і Мункачі, архітектор Григорович – Барський і великий український композитор, скрипаль, співак 18 століття Артемій Ведель.

Не можна не відзначити багатство форм і мовних засобів, прагнення автора опанувати жанр білого вірша, повернути до активного лексичного запасу призабутті “давньоруські слова” і діалектизми.

Можливо, не знайдуть широкого читача окремі поезії, що якось випадають із загальної тканини і здаються не до кінця витонченими (“Травнева варіація з хрущами”, “У трояндових угіддях зеленгоспу”). Та, напевне, автор і не ставив перед собою такої мети – всім догодити, тим більше, що в поезії не все підряд всіма поголівно й може сприйматися. І мабуть це зовсім невеликий гандж книжки, якщо навіть не знижувати вимог як до першої.

Збірка засвідчує, що в літературу прийшов справжній поет зі своїм світобаченням, своєю манерою, зі своїми болями й печалями, радощами й любов’ю, зі своїм високим небом над рідною Верховиною. Читаючи її, віримо, що після будуть нові книги (і вийдуть вони більшими тиражами), що кращі твори Петра Мідянки ще не написані, що заіскрився талант ще не всіма гранями. Тож побажаємо нашому землякові, вчителю з Новоселиці, не знижувати вимогливості до себе, новим поетичним словом примножувати славу рідного краю. Щастя тобі, друже, в поезії, а значить – в житті.

1987 р.

ЧОМУ ЗАКАРПАТЦІ НЕ Є ПОВНОПРАВНИМ НАРОДОМ.*

Кілька років поспіль це питання мусується на сторінках газет, на всіляких конференціях, зрештою, на побутовому рівні. А років п'ять тому В.Яворівський з боєм на серці риторично запитував: то що ж ми за народ такий? Ішлося про необхідність утворення Руху, а не фронту, бо довелось би утворювати 1-й український, 2-й український і т.д.

Коли ж Україна, мабуть останньою з республік колишнього Союзу, піднялася на перебудову і стало видно, що імперія тріщить по швах, комуністично-тоталітарна система, заправлена на російсько-монгольській експансіоністській заквасці вдалася до старого випробуваного методу – поділяй і владарюй, отоді й почали активно плодитись при найдіяльнішій підтримці КПРС і з мовчазної згоди КДБ всілякі, інтERRUХИ, що спробували реанімувати і почистити від павутиння Донецько-Криворізьку республіку, Крим, Новоросію, Підкарпатську Русь...

Але, відкинувши політичне підґрунтя, спробуємо відповісти на поставленні питання, а саме: чому не стали і чи стануть закарпатці повноправним, а точніше державним народом, окремою нацією? Вчені-історики В. Галас та І. Поп переконані в позитивній відповіді, хоч і з деякими застереженнями та умовами. І хоч проф. П. Чучка дає аргументоване пояснення, “як русини стали українцями”, проф. О. Мишанич доводить єдність літературного процесу та культури, а проф. М. Тиводар стверджує, що говорити про менталітет доцільно, коли йдеться про націю, все ж ідея русинства витає над знездоленими закарпатцями, приймаючи ін’єкції з-за кордону та океану, а прокомуністичні газети час від часу “порадують” науковоподібними та авантюрно-публіцистичними опусами.

Заради справедливості, мушу відзначити, що і в побуті доводилось чути від деяких людей, буцім-то їм легше читати і писати російською мовою, аніж українською, хоча вони на основі таких своїх висновків і не помишляють ставати автономією ні в складі Росії, ні України чи ще когось. Доводилось також чути питання: ну що ж нам дала вільна Україна? Хоча це питання явно пущено в обіход недругами України, мусимо констатувати також, що нікому ще не приходило в голову заявити: відрікаюсь від рідної матері, бо вона мене не задовольняє, а визнаю такою свою тітку, бо вона зробить мене ситим і одягнутим.

Попри все це широкому загалу ж допоки невідомі ніякі справді наукові праці мовознавчого, історичного, археологічного, антропологічного, етнографічного чи етнологічного характеру, які б переконали в тому, наприклад, що я не українець. Адже те, що я русин, в мене заперечень не викликає, для мене поняття русин і українець ідентичні, як для угорця – мадяр, румуна – волох, німця – германець, чеха – богемець, француза – гал і т.д.

З усіх науковців доводилось тільки читати про американського професора Пола Роберта Магочія, який буцім-то доводить саме таке. Але

читаючи поета-пристосуванця В. Фединишинця, який виливає тільки якусь патологічну любов до професора, боготворить його, а не подає наукових тез, виникають численні сумніви. До того ж повідомлення про співробітництво згаданого Магочія із закордонними спецслужбами, що просочилися в пресу, ставлять ребром питання: кому це вигідно?

Теоретичного обґрунтування русинства закарпатцям ніхто не подав. Його або нема зовсім, або грає не на руку самим русинам і вони не поспішають вести справді роз'яснювальну роботу. Немає аргументованих доказів русинської відособленості і в тих публікаціях, що з'являються час від часу в пресі. І чомусь не побігли люди масово до державних органів, щоб їм у паспорти вписали нову (чи стару) національність, хоч такий дозвіл обласна Рада дала.

Як відомо, нація – це стійка спільність людей, яка історично склалася на базі спільності економічного життя, території, психічного складу або менталітету, що виявляється в особливостях культури та побуту. Наша історія створила для нас усе, аби згадані особливості (територія, історичні умови, клімат, культурні взаємовпливи тощо) мали змогу розвиватись, а значить сформувати окрему націю – закарпатських русинів. Але... Спробуємо розглянути кожен із даних чинників.

Деякі апологети русинства стверджують, що русинська мова належить до східнослов'янської групи поруч із українською, білоруською та російською. Дехто вважає, що русинська мова має більше спільного з російською, ніж з українською.

Українці й білоруси й справді прекрасно розуміють один одного (84 % спільної лексики), тут дивного немає нічого – обидві мови виникли на терені Київської Русі і є братніми, спорідненими. Складніше із мовою російською, хоча українці без якоїсь підготовки здатні спілкуватися і з росіянами (спільної лексики – 63 %), а щодо вимог останніх говорити “на общипринятом языке”, то це, зрештою, свідчить не тільки про їхню освіченість, а й про зверхнє ставлення до колоній, загальну культуру і ментальність. Хоча є приємні винятки, не лише втілені в образи Штепселя і Тарапуньки, а в живому спілкуванні людей.

Про окремішню русинську мову ніхто з мовознавців не висловився ні в минулому, ні зараз. Тим, хто впевнений в існуванні такої, варто звернутися до порівняльного мовознавства і співставити закарпатські говірки з російською та українською мовою. Мовознавці оперують поняттями ужоцькі, боржавські, марамороські, гуцульські говірки, які разом з іншими становлять південно-західне наріччя української мови.

Що стосується твердження схожості закарпатських лексем і деяких граматичних форм із російськими, то й це можна пояснити. Адже наші предки були довгі віки відірвані від України, в мові збереглося багато архаїзмів. Український народ почав формуватися в 6-9 ст., в часи Київської Русі українська писемна мова зазнавала всяких впливів і швидко прогресувала. Московський народ почав формуватися в 13 ст. із племен, що

далеко не завжди були під впливом Київської Русі, наявність архазмів у них зумовлена теж відособленістю. В Україні ж освіті, навчанню надавали особливого значення, про що свідчать численні іноземці, тому зміни в мові засвоювалися в більшості українських земель і менше в історичному Закарпатті та Московщині, яка більше дбала про розширення власних територій, а не про науку та культуру (в 17-18 ст. освіта в ці краї йшла головно із України, що теж відзначено в історії, в тому числі російськими істориками).

Українська мова живе і функціонує на історичних територіях від Сяну до Дону і навіть далі на Кубані, так само, у верхньому Потиссі. Ми можемо говорити лише про деякі розбіжності в мові представників Ужоцької долини, Іршавщини і Виноградівщини, Мараморощини, Гуцульщини, Буковини, Покуття, Галичини, Поділля, Полісся, Слобожанщини..., так само, як – Сілезії, Пруссії, Баварії, Нижньої Саксонії...

На побутовому ж рівні люди, що приїхали до нас із інших областей, нормально почувають себе, і ми не звертаємо уваги, що розмовляють вони “не по-нашому”. Зате російська мова одразу ріже вуха, одним неприємно, а інші тут же по-рабському (і в Закарпатті, і в Наддніпрянщині) переходять на “общеприйнятий язык”, тобто на російськоподібний суржик.

Мова пісень, яких співають у Сігеті Мараморошському, в Східній Словаччині, на Гуцульщині, Верховині, Поділлі, Волині, Гетьманщині, Кубані, Зеленому Клині, одна – українська.

Отой закарпатсько – російський суржик, що нам його пропонують В. Фединишинець, І. Туряниця та іже з ними, для нас такий же далекий, як і русинська мова в Сербії, як словацька, болгарська чи польська мова. І навпаки, в середньонаддніпрянських говорах почуваємо себе, як в рідній стихії.

Та й назва русин історично виправдана. Адже українці в давнину всі називались русами, русичами, що зафіксовано в численних джерелах, в тому числі в договорі князя Олега з греками 912 р., “Руській правді”. І не вина наша, а біда в тому, що московці, москвини, москвити, москалі з підступної волі Петра I стали жителями государства Російського, а отже росіянами. Русини ж аби не ставати малоросами (тобто частиною Московії-Росії), взяли другу свою назву, що зафіксована в XI ст. – українці.

А тепер погляньмо на питання єдності і різниці культури та побуту, які формувались в конкретних історичних умовах, на які впливали спосіб життя, клімат, географічні особливості та багато інших факторів.

Видатний український вчений у вступі до курсу лекцій “Українська культура”, що виданий в Подєбрадах в 1940 р. (перевидано 1993 р. вид-вом “Либідь”), Дмитро Антонович писав: “Так, в Англії культури шотландця, уельця й інших земель британських островів у межах загальної англійськості відмінні між собою, як в Італії культури ломбардська, тосканська, сіцилійська, сардинська тощо в межах загальної італійської спільності різняться між собою; безперечно, теж і в українців культурні особливості

різних земель виявляють значну різноманітність. Гуцули, бойки, лемки, поліщуки, волиняни, подоляни, лівобережці чи гетьманці, слобожани тощо мають свої відзнаки, культурно між собою відрізняються, але тільки в межах загальної і спільної всім їм української культури... Дуже відмінні обставини державного, політичного життя, відмінне етнографічне оточення, в якому ці дві (підросійська та підавстроугорська – М. Н.) головні групи українського народу оберталися поруч з основно відмінними природними умовами (Карпати – гори та підгір'я, з одного боку, та Лісостеп і Степ, з другого боку) – все це разом мусило витворити і, безперечно, витворило дещо відмінні культурні типи єдиного українського народу” (с. 23-24).

Разом з тим і в цитованій книзі, і в усіх серйозних дослідженнях в царині культури йдеться про єдину, спільну культуру соборної України. Матеріальна культура і побут українців подібні повсюди, навіть на Далекому Сході та в Канаді, - затишна садиба із чистим житлом, господарські будівлі, символічна огорожа (висока завжди викликала осуд), садок, рукотворна гребля і ставок, наявність хуторів тощо. До всеукраїнських рис можемо віднести і наявність язичеських елементів у обрядах, боготворення матері, повага до батьків і старших, шанобливе ставлення до освіти та освічених людей, охайність житла та одягу, наявність прикрас в одязі та багато чого іншого.

Наявність етнічних груп в Україні, а значить і якихось місцевих елементів обрядовості, побуту легко пояснюється, адже з часів монголо-татарської навали Україна була постійно розірвана між Московією, Польщею, Литвою, Австро-Угорщиною, Туреччиною, Румунією і кожна епоха наклала свій відбиток на всіх нас. Але навіть в умовах розірваності є етнічні групи, проживають по обидва боки Карпат – гуцули, бойки, лемки. І мова, і побут, і обряди в них однакові.

А відмінності в культурі, побуті існують не тільки між окремо взятими областями, а й усередині Закарпаття і навіть окремих районів. Наприклад, Іршавщина чітко поділяється на так званих лемаків і верховинців. До речі назви лемаки, няміші, гайналії, якими іменують горяни жителів долин, відображають різницю не стільки в культурі, мові, скільки в побуті і способі життя, які продиктовані конкретними умовами. І нема нічого дивного, що десь в Руській Мокрій будують стрімкі дахи, а на Виноградівщині – низькі і чотирикатні, це продиктовано кількістю опадів, наявністю будівельних матеріалів, силою вітрів, рівнем життя і т.д.

Мова, культура, побут, тісно взаємопов'язані із психічним складом народу, так званим національним характером, або, як тепер модно казати, менталітетом. Про загальні риси закарпатців можемо говорити багато. Але, так чи інакше, такі риси притаманні більшості українців, навіть тим, що вже русифікувалися.

Закарпатці працьовиті, навіть у горах успішно господарюють, хоча затрати праці тут набагато вищі, ніж в інших регіонах. А хіба десь на Черкащині чи Миколаївщині селяни менш трудолюбиві? Праця на землі

сформувала в українців ще одну спільну рису – неспішність, навіть вайлуватість. Таки важкі ми на підйом у будь-якій справі. Характерна українцям по обидва боки Карпат ще одна риса – готовність до взаємодопомоги, адже в нас є прекрасне явище – толока. І приказка є – гуртом і батька легко бити.

В Закарпатті, як і в Полтавщині чи Винниччині, простолюди надзвичайно толерантний, терпимий до інших народів, мов, поглядів. Цю рису підмітили різні люди, які бували в Україні, давно. Ця риса підтримувалась усіма завойовниками і призвела навіть до самоїдства, маларосійщини, надщербності, другосортності. Гірко нам від цього, але мусимо признатись, що частенько підлабузницьки вихваляли ми чужу сірість і замовчували власні достоїнства. І завжди здавалось нам, що різні приبلуди здатні робити все краще, ніж доморощені таланти, за що їм поплатитись ми своєю відсталістю в той час, коли наші земляки трудяться по всьому світі. І таки частенько знаходились поміж нас люди, що допомагали чи то москалям громити мазепинців і мирних батуриців, чи енкведистам знищувати національних героїв, чи мадяризувати або чехізувати русинів-українців...

М. Костомаров ще в 1861 році в праці “Дві руські народності” (росіяни й українці) спробував дати опис народного характеру українців і росіян і підкреслює такі суто українські риси, як цінність українцями окремої людини, терпимість до інших (“звикли з незапам’ятних часів чути в себе чужу мову й не цуратись людей з іншим обличчям та з іншими звичаями”), прагнення одухотворити весь світ, любов до природи (майже повсюди по Україні біля хат ростуть квіти, вони ж опоетизовані в народних піснях), духовне начало в любові до жінки (завжди осуджувались шлюби по розрахунку), поцінування особистої свободи, неприйняття монархізму і т.д.

В цих рисах М. Костомаров вбачав відмінність українців від росіян, приписуючи останнім протилежні якості. А чи зможе хтось довести, що закарпатці теж відмінні від українців і їм не притаманні згадані характеристики?

Люблять верховиці задушевну ліричну пісню (інколи навіть сльозливу), як степовики і подоляки, поліщуки і галичани. Пісенний скарб наш найбільший у світі, і можливо саме пісня й давала нам сили упродовж кількох століть залишатися українцями. Так само оповита любов’ю пісня історична і жартівлива, бо весела вдача теж допомагає вижити після пущеної сльози над українською долею.

Кажуть, що українці не можуть в потрібний момент згуртуватися і виступити єдиною силою, що де два українці, там три гетьмани а чи партії. А хіба це не стосується нас, закарпатців. Та ми навіть на вибори, коли вже хата горить і треба діяти, прийшли настільки різношерсними, що годі розібратися у тому, що діялось. Та у нас навіть дві “Просвіти” існують. А чи велика різниця у програмах цих “Просвіт”, і Рухів (є народний, а є ще й

всенародний)? Будь-яку справу забалакати, заговорити і не виконати однаково успішно можуть і закарпатці, і наддніпрянці.

Загальна наша демократичність, м'якість, терпеливість, бездіяльність, недооцінка противника і недруга призводила не раз (і продовжує призводити, чому підтвердження – Крим) до важких наслідків по всіх регіонах.

І як не крути, як не вишукуй якихось окремих рис русинів Закарпаття, а ми таки українці, і доля у нас українська, і мова, і пісня, і душа... Саме це і є причиною того, що закарпатці не стали повноправним народом, тобто нацією. Адже багато факторів сприяли такому формуванню.

Чи могли закарпатські русини сформуватися в окремий народ? Теоритично могли. Як русини в колишній Югославії, котрі виробили свою літературну мову і в чужомовному (хоч і слов'янському) середовищі зберегли свою окремість і стали русинами. Ми ж таку окремість зберігали, коли з нас робили рутенів, угроросів, карпаторосів і т.д. і завжди тяглися на схід. Наша інтелігенція завжди відчувала кривий зв'язок із братами з-за Карпат, про що свого часу писав проф. В. Микитась, а нещодавно В. Пагіря в чудовій книжці “Я світ узрів під Бескидом...”

Переломних історичних моментів наша еліта прагнула ствердити себе саме як частину українського народу (1848-1849, 1918-1919, 1938-1939, 1944-1945 р.р.). І не тільки еліта, адже на народних форумах приймалися рішення про возз'єднання з Україною (після першої та другої світових воєн). Тільки одного разу вихідці із Закарпаття в Америці висловились за приєднання нашого краю до Чехословаччини в 1919 р., що й було зафіксовано в Сан-Жермені ан Ле.

Активісти “Общества подкарпатських русинув” на всі лади лають Сталіна, який русинів перетворив на українців. Як відомо, син Кавказу прагнув українців знищити як таких зовсім за допомогою голодоморів, репресій, русифікації, депортацій, і це йому не вдалося тільки тому, що народ наш був дуже багаточисельний. Чи робив би Сталін штучно український народ ще більшим? Мабуть, ні. Тим паче, що в тих умовах, можна було із закарпатців зробити росіян, використавши москвофільські тенденції Мукачівської та Хустської гімназій, і Закарпаття перетворити щось на зразок калініградського анклаву. Якщо б це не вдалося, можна було підтримати ідею русинства, створити русинську граматику і літературу і трубити на весь світ про успішне вирішення національного питання в СРСР і розквіт малих народностей. Адже породила чукотська народність Ю. Ритхеу, а нівхська – В. Сангі ще пізніше, на фоні брежневського злиття націй.

Але цього не сталося. Бо така історична справедливість.

Нам відомо багато людей, в тім числі й закарпатців, які постраждали за свої політичні погляди в часи тоталітаризму з боку нової радянської влади. Вони виступали проти імперської політики Москви, виношували ідею української державності. Честь їм за це і хвала. Але нам не відомо жодної людини, яка б твердила про русинський народ, відстоювала ідею русинської держави і була репресована за це. Не чути було про русинство і в часи

новіші, коли виникали карабахські, вірменські, литовські, латвійські, молдавські рухи і фронти.

Русинська самосвідомість прокинулася аж 17 лютого 1990 р., коли вже рік діяло ТУМ ім. Т. Шевченка (тепер Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Т. Шевченка), діяв НРУ, Щербицький знаходився на смертному одрі, тобто Україна заворушилася, а в інших республіках радянської імперії спішно приводилася в бойову готовність п’ята колона у шатах “інтердвижений”, трудових конгресів та ін. Причому установчі збори русинського товариства відбулись без попередньої підготовки в пресі, як зазвичай ведеться. А вже 20 лютого це товариство було зареєстроване в облвиконкомі. При нагоді мусимо згадати, як довго не реєструвалися ТУМ і НРУ, як довго доводилось вимагати повернення народного дому в Ужгороді, який побудований на кошти “Просвіти”, шукати приміщень для проведення засідань, конференцій тощо.

Отже, владні структури були зацікавлені в створенні і діяльності саме русинського товариства, причому з акцентом не на етнографічну, а на політичну діяльність, аби протиставити єдності українського народу ідею відрубності, окремішності, тутешняцької республіки. Тому й не дивно, що русини дуже швидко встановили контакти із інтуррухівцями Донбасу, адже справжні цілі в них були подібними.

Програма товариства карпатських русинів була непоганою: збереження народних традицій, обрядів, збирання й упорядкування фольклору, укладання словників, відзначення знаменних дат... Але дуже швидко русини-активісти перейшли від декларативно-етнографічного русинства до політичного, прийнявши “Декларацію Товариства карпатських русинів про повернення Закарпатській області статусу автономної республіки”. До речі, в Криму теж починалося із відновлення автономії, а зараз відверто говориться про вихід з України, а президент Росії цинічно заявляє, що Україна не сміє застосовувати силові методи на своїй території.

Закарпаття в планах закордонних політиків теж повинне пройти такий шлях: федеративний устрій України, самоврядна територія – ВЕЗ, автономія в складі іншої держави, а потім і рядовий статус провінції. В нове штучне утворення із благословення президента Кравчука – Єврокарпати – знову ж увійшла тільки Закарпатська область і не увійшли такі гірські області, як Чернівецька, Івано-Франківська, Львівська.

Для проходження згаданої вже схеми за словами В. Галаса та І. Попа потрібно 5 умов: усвідомлення себе як окремої історичної спільності, тобто нацією; відсутність національного чинника (щось на кшталт радянського народу), що вступає в суперечку з попередньою ознакою; зміна інтелігенції (чи не шляхом репресій, бува?); витіснення зі свого ества раба; сприяння цьому української держави.

Всі вони дуже далекі від втілення, і можливі лише за умови, якщо криза в Україні триватиме вічно і саму державу розтерзають і розірвуть сусіди. Адже замість українців (русинів), угорців, румунів, словаків, німців ніяк не

утвориться історична спільність – закарпатці (досвід СРСР тому підтвердження), національний чинник постійно відіграватиме головну роль у процесах державотворення. Про наднаціональні держави можемо говорити тільки по відношенню до США, Канади чи Австралії, та й там на першому місці, до речі, стоїть англо-саксонське походження. Інші держави творяться навколо однієї найчисельнішої нації (виняток становить хіба що Швейцарія). Тобто, для утворення держави із області потрібно, щоб українці знову стали русинами як окремий народ.

Інтелігенцію ніхто просто так не змінить в одночасні, як і народ. Засліпити їй очі і обманути теж не так просто. Раба витіснити із себе в одну мить теж вдавалось нікому, а якщо хоча частково це буде зроблено, то вчорашній раб візьме добру мітлу та й заходиться вимітати всякий непотріб, головно тих, хто не здатний керувати й торочить щось про самоврядність, киває на Київ тощо. Мойсей вів євреїв по пустелі 40 років, поки не виросло покоління, що не знало рабства, аж тоді прийшли вони до землі обітованої. Якщо і в нас цей процес буде тривати стільки ж, є надія, що зникнуть соціально-економічні передумови для автономістських настроїв, бо при високому рівні життя людям начхати на політику і боротьбу, бо від добра добра не шукають. І нарешті, невже Українська держава, що спостерігала конфлікти в Придністров'ї, де більшість населення таки українське, Абхазії, допустивши кримську помилку, повторить це і в Закарпатті? Перерозподіл функцій між центром і регіонами, безперечно, буде. За Києвом повинні залишитися тільки зовнішня, фінансова політика, оборона, безпека, макроекономіка, транспорт, зв'язок, стандартизація, енергетика, основи соціальної політики, освіти, культури, охорони здоров'я. Всі інші питання будуть на плечах регіональних структур, причому це стосується всіх регіонів.

До того ж теперішні кордони в Європі підтвержені і визначені багатьма міждержавними документами. Чи є в світі серйозні політики, які б погодилися відірвати землі, заселені українцями-русинами, від України, Польщі, Словаччини, Румунії, Угорщини? Чи можливо чітко провести кордони поміж народами в карпатському конгломераті? Це питання риторичні.

А чи могло б Закарпаття проіснувати самостійно економічно? Напевне, могло б, якби сповна використало своє геополітичне розташування, корисні копалини (золото, газ, нафта, сіль, цеоліти, будівельні матеріали – чи не це є головною приманкою авторів ВЕЗ, майбутніх колабораціоністів?), красу гір і чистоту повітря.

Але все це можливе тільки при великих інвестиціях, які просто так ніхто не дасть, будь-який капіталіст-підприємець прагне мати від інвестицій добрі доходи. Корисні копалини, дешева робоча сила, карпатська природа обіцяють це. Політична нестабільність в разі завоювання якихось автономій відкине потенційних інвесторів на далеку перспективу.

І ще одне немаловажне питання: чи будемо ми від того (державного утворення) щасливі? Історичний досвід підказує, що всі чужинці (угорці,

чехи і словаки, росіяни) думали найперше про себе, а попутньо й про нашу денаціоналізацію, і їм вигідно було, аби ми мали не одну самоназву українці, а багато інших, тоді ми стаємо більш податливі.

Отже, в прогнозованому майбутньому ніякий окремий народ в Закарпатті не сформується, а тому не утвориться ніяка держава. Для цього нема і не буде достатньо причин і умов.

* 1994 р. стаття надрукована в газеті "Дружба". Автору видається, що, на жаль, питання не втратило актуальності й сьогодні.

ПРО АВТОРІВ

Носа Михайло Іванович

Народився 12 березня 1958 року в с. Дубове Тячівського району в родині лісоруба та домогосподарки. 1975 року закінчив Дубівську середню школу і поступив на філологічний факультет Ужгородського державного університету. В 1980-1983 рр. працював учителем української мови та літератури Лисичівської середньої школи в Іршавському районі. З 1983 і до сьогодні працює на різних посадах в Закарпатському машинобудівному технікумі в Дубовому – викладач української мови та літератури, української мови (за професійним спрямуванням), культурології, викладач-методист, голова циклової комісії гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, автор навчально-методичного видання «Дубівчани в одежі слова: Вивчення творчості Івана Чендея в школі» (Ужгород: Гражда, 2005).

Михайло Носа працює над проблематикою виховання національно свідомого громадянина України, розширення його культурно-пізнавальних інтересів у процесі вивчення української літератури в цілому і літератури рідного краю зокрема.

Добре знання індивідуальних особливостей студентів, їх життя і побуту, високий педагогічний хист викладача дозволили виробити таку систему навчально-вихованого процесу, яка забезпечує глибоке й усвідомлене засвоєння навчального матеріалу, формування умінь і навичок користування підручниками та додатковими джерелами, аналізувати художні твори, правильно формулювати та висловлювати свої думки, оцінювати різноманітні явища культурного життя.

Провідним аспектом у роботі є текстуальне вивчення художніх творів, зокрема і місцевих авторів, формування умінь аналізувати прочитані твори за поданими викладачем зразками, планами семінарських занять, робити

висновки та узагальнення. Особлива увага при цьому звертається на мовленнєвий розвиток студентів.

Михайло Носа – поет, автор поетичних збірок «Ластівоча заметіль», «Межа» (Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2000, 2002), «Вутцюзнина» (Ужгород: Гражда, 2006).

Нагороджений подяками, грамотами РДА, районної та обласної рад, ОДА, Закарпатського об'єднання ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка (2002 – 2008), орденами Закарпатського обласного оргкомітету з відзначення 20-ї річниці НРУ за перебудову «20 років Народного Руху України за перебудову» і «Честі та доблесті» (2009). Депутат 1 і 3 скликань Дубівської селищної ради, 4 і 5 скликань Тячівської районної ради, член президії райради. Заступник голови Тячівського райоб'єднання ВУТ «Просвіта» ім. Шевченка.

Носа Богдана Михайлівна

Народилася у селищі Дубове 11 лютого 1988 року. Закінчила Дубівську ЗОШ І-ІІІ ст. в 2005 р.

Навчається на п'ятому курсі в Ужгородському національному університеті на філологічному факультеті за спеціальністю “українська мова і література”.

